

Віктор Карпов

**Музейна справа
у Збройних Силах України
(1996 – 2006)**

Київ, 2007

ББК 68.49 (4УКР)л6

К26

Карпов В.

К26 Музейна справа у Збройних Силах України (1996 – 2006). – К., 2007. – 96 с., іл.

ISBN 966-7025-12-8

Книга присвячена 10-річчю новоствореної провідної музейної установи Збройних Сил України — Центрального музею Збройних Сил України. Висвітлюються передумови відродження і розвиток військового музею, створення його філій, багатогранна робота колективу, спрямована на збереження військової історії України, відтворення діяльності її Збройних Сил. Розрахована на фахівців музейної справи і дослідників військової історії, а також на тих, хто цікавиться бойовим минулим нашого народу.

ББК 68.49 (4УКР)л6

Редакційна рада видання: *Т.Веселюк; В.Горелов*, кандидат історичних наук;
Ж.Денисюк; І.Єфімова; О.Скрябін, підполковник; *І.Чичкань*

Голова редакційної ради *М.Карпенко*, доктор історичних наук, професор

ISBN 966-7025-12-8

© Центральний музей
Збройних Сил України, 2007
© МДФ «Українська хата», 2007

Вступ

Збройні Сили України вимагають підтримання бойової готовності, подальшого гуманітарного і соціального розвитку, посилення військово-патріотичного виховання особового складу. У вирішенні цих завдань чільне місце належить військовим музеям — соціальним інститутам, покликаним збирати, зберігати і пропагувати кращі надбання народу у військовій сфері.

Центральний музей Збройних Сил України з часу свого заснування перетворився на потужну культурно-освітню, науково-дослідну установу, яка активно впливає на розгортання діяльності музейних утворень у військових частинах, військових навчальних закладах і установах, забезпечує збереження військово-історичної спадщини українського народу музейними засобами, висвітлює військову історію нашої Батьківщини, героїчну боротьбу українського народу за незалежність і стан національної армії в сучасних умовах.

Експозиція музею, його філій, численні виставки привертають увагу десятків тисяч відвідувачів, в тому числі і зарубіжних гостей, служать дієвим засобом формування у молоді поваги до бойових національних традицій.

Перше десятиліття музею — це період його становлення в нелегких умовах утвердження незалежності Української держави та перетворення збройних формувань Радянської армії, дислокованих на її території, у формування Збройних Сил України.

У цьому виданні зроблено спробу проаналізувати набутий досвід музейної діяльності, висвітлити основні етапи становлення музею, показати його роль у збереженні історії Збройних Сил України та в організації і проведенні досліджень військової історії України.

*І. Тищенко, директор Департаменту
гуманітарної політики
Міністерства оборони України*

Історичні передумови військово-музейної справи в Україні

Формуванню національної свідомості особового складу Збройних Сил України, військово-патріотичному вихованню молоді значною мірою сприяє діяльність військових, а також історичних музеїв, де присутня військова тематика.

Зародження військової музейної справи в Україні припадає на початок ХХ ст., хоча збирання і зберігання знаків військової звитяги, бойових трофеїв відомо вже за козацьких часів. На Запорозькій Січі козацькі клейноди (булава, бунчук, прапор, печатка і т. ін.) зберігалися у церкві Святої Покрови. Під час обрання кошового отамана їх виносили на січову військову раду.

На початку ХХ ст. у Петербурзі створюється Імператорське Російське військово-історичне товариство. Київське відділення цього товариства розгортає роботу з вивчення і узагальнення воєнної історії. В інших містах України діяли підвідділи Київського відділення Імператорського військово-історичного товариства.

Саме з ініціативи Київського військово-історичного товариства і за підтримки генерал-губернатора Ф.Трепова було порушено питання про створення у Києві військово-історичного музею.

29 грудня (за старим стилем) 1910 року відбулося відкриття Київського військово-історичного музею. Це був перший в Україні музей військово-історичного напрямку. Він розташовувався у приміщенні київського Міського музею старожитностей і мистецтва (нині — Національний художній музей України).

На урочистостях, присвячених відкриттю музею, з промовою виступив професор Київської духовної академії Ф.Титов, який зокрема відзначив, що «открываемый нами сегодня музей предназначается быть хранителем памятников нашего русского оружия и всего вообще нашего

военно-исторического дела... Исследование памятников военной истории, имевших место быть собранными в нашем музее, будет служить без сомнения более глубокому и всестороннему уяснению этой истории»¹.

У двох залах музею експонувалося чимало пам'яток воєнної історії України. Серед них зокрема колекція скіфської зброї, надана благодійником В.Бобринським, яка складалася з 58 предметів — мечів, наконечників, списів і дротиків, ножів та кинджалів. Ця колекція — результат багаторічних розкопок у межах Київської, Чернігівської і Полтавської губерній.

Музей також одержав у подарунок від А. Л. Фон-Рот кілька предметів спорядження і озброєння часів Севастопольської війни: плечову сумку і тесак з плечовими портупеями французького солдата; рушниці — французьку, англійську і російський штуцер; підзорну трубу з турецького корабля часів Синопської битви, а також кілька гравюр і зображень військового одягу часів імператора Миколи I.

В експозиції були представлені різні військові медалі. А селянин Канівського повіту Степан Мазур подарував музею старовинну козацьку шаблю².

При відділі військово-історичного товариства діяла музейна комісія, яку очолював відомий військовий діяч генерал-майор М.Драгомиров. Комісія опікувалася роботою музею, поповненням експозиції новими пам'ятками воєнної історії. Музейна справа часто обговорювалася на засіданнях Ради товариства. Так у постанові ради товариства від 6 лютого 1911 року відзначалося, що завдяки плідній роботі члена товариства М.Бакуліна до музею постійно надходять цінні предмети і документи³.

У той же час в російській армії існували військові музеї у полках. Були вони і в полках Київського військового округу. В інструкції Ради Імператорського Російського військово-історичного товариства місцевим відділам від 15 травня 1913 року зокрема повідомлялось, що «вже видаються описи деяких полкових музеїв як у вигляді окремих брошур, так і у вигляді збірників»⁴.

Новий етап у розвитку військової музейної справи в Україні пов'язаний з відродженням української державності в 1917—1920 рр. Утворена в березні 1917 року в Україні Центральна Рада одним із завдань в царині культурного будівництва вважала збирання і збереження історичних пам'яток, в тому числі і військових.

Влітку 1917 року культурна комісія Міністерства народної освіти УНР список експонатів, направлених Центральною Радою до Тимчасового

уряду, які підлягали поверненню, доповнила статтею: «Вимагати передачі Україні музеїв тих полків російської армії, які були утворені на базі колишніх козацьких полків і повернути Росії музеї російських полків, які залишилися на території України»⁵. Проте конкретних матеріалів щодо діяльності полкових музеїв в Україні на той час, на жаль, не виявлено.

Доба національної революції в Україні, яка розпочалася у березні 1917 року, змінила долю Київського військово-історичного музею. Він стає власністю УНР. Його справою опікується уряд Центральної Ради.

Революційне піднесення в Україні сприяло відродженню національної свідомості народу, що в свою чергу активізувало роботу, спрямовану на збереження історичних пам'яток, утворення нових музейних закладів і поповнення фондів існуючих музеїв. У жовтні 1917 року в циркулярі до губернських комітетів Секретар Міністерства народної освіти УНР порушує питання про розгортання роботи з археологічними та іншими пам'ятками України й активізацію музейного будівництва⁶.

У цей час Всеукраїнська рада військових депутатів вносить пропозицію щодо організації в Києві національного архіву-музею війни і революції. Це рішення було підтримане урядовим відділом охорони пам'яток старовини і мистецтв.

У вересні 1917 року співробітники відділу разом з представниками культурно-просвітницької Ради розробили план створення музею. Розпочалася робота з його реалізації — експонати відбирали на Київському артилерійському складі, а також в інших місцях.

Уряд Центральної Ради вживає заходів щодо повернення в Україну козацьких клейнодів, які зберігалися у музеях Петрограда і Москви. До Тимчасового уряду надсилається прохання повернути українські національні святощі. Відділ охорони пам'яток старовини і мистецтв складає перелік пам'яток, які підлягали поверненню в Україну. До нього, зокрема, входили прапори та зброя з Ермітажу; українські прапори з Самсонівського собору в Петрограді, а також речі Січової церкви, церкви кадетського корпусу, гармати з гербом Мазепи, козацька зброя з Артилерійського музею в Петрограді, прапори, булави, перначі, козацька зброя зі Зброярні (Оружейної палати) в Москві. Проте жовтневий переворот 1917 р. у Петрограді перервав ці переговори.

Нова більшовицька влада в Росії на доповідь А. В. Луначарського приймає постанову про передачу реліквій українського народу представ-

никам органів його влади. Планувалося разом з реліквіями в урочистій обстановці передати українській владі і спеціальну грамоту, в якій зокрема проголошувалось: «Центральний виконавчий комітет рад робітничих, солдатських і селянських депутатів повертає вам трофеї — пам'ятки вашої славної боротьби за волю. Народ великоруський і революційний Петербург з привітом посилає вільному Києву священний дар в ознаку братерства народів»⁷. Але уряд більшовицької Росії зірвав реалізацію постанов Центрального виконавчого комітету.

Розбудовуючи новий музейний заклад — музей війни і революції,— УНР також опікується долею військово-історичного музею. Всеукраїнська рада військових депутатів ще в листопаді 1917 року зверталася до начальника штабу Київського військового округу з проханням передати до музею війни і революції частину колекцій військово-історичного музею, що зберігались без належного догляду і наукової систематизації в приміщенні Київського міського художньо-промислового і наукового музею. Однак, мотивуючи тим, що військово-історичний музей належав Київській організації Російського науково-історичного товариства, командування округу відмовило Раді військових депутатів у її проханні. При цьому начальник штабу округу запропонував співробітникам міського музею зробити опис речей військово-історичного музею з тим, щоб після відновлення в Києві діяльності військово-історичного товариства передати експонати йому.

Проте подальші події змінили долю військово-історичного музею. В березні 1918 року музей був підпорядкований військово-науковому відділу Генерального штабу військ УНР, поповнений експонатами музею війни і революції та під назвою «Військово-історичний» почав свою роботу вже як новий музейний заклад України.

У квітні 1918 року для розміщення новоствореного музейного закладу Міністерство народної освіти передає йому лівий флігель колишнього царського Маріїнського палацу, куди перевозять експонати музею.

Падіння влади Центральної Ради і встановлення правління Гетьманського уряду трагічно позначилося на долі Військово-історичного музею. В середині червня 1918 року до військово-наукового відділу Генерального штабу армії Української держави надійшло розпорядження військового міністра звільнити палац від музею. Керівник відділу отаман К.Мамонтов звернувся до квартирмейстера міністерства з проханням підшукати для музею нове приміщення. Проте той лише повторив наказ мініс-

тра. Відтак експонати музею викинули з приміщення і вони опинилися під відкритим небом у дворі. Щоправда особисте втручання міністра внутрішніх справ, який випадково став свідком нищення музейних цінностей, на деякий час зупинило ганебні дії військових — за його наполяганням експонати повернули до палацу. Та не надовго. Через кілька днів отаман К.Мамонтов категорично зажадав від директора музею О.Д.Благодіра виконати наказ військового міністра. У листі до К.Мамонтова директор музею спробував ще раз наголосити на неприпустимості такого ставлення до наукових і культурних установ. «Виконати це розпорядження, — писав О.Д.Благодір, — я не маю змоги. Як фахівець справи і щирий син України, я повинен зазначити, що викидати на вулицю дуже цінний музей своїми власними руками я юридично і морально не маю права і жодної можливості, позаяк в історії збереження старовинних речей не було такого випадку».

На жаль, аргументи директора музею не переконали отамана К.Мамонтова. О.Д.Благодір натомість був звільнений з посади. 22 червня у супроводі кількох офіцерів К.Мамонтов увійшов до приміщення музею і за його наказом експонати викинули на подвір'я. Там їх застала злива, яка попсувала або знищила більшість музейних речей. Наступного дня до підвальных приміщень Генерального штабу перевезли рештки колись чудового музею. Так Військово-історичний музей припинив своє існування.

Акт вандалізму, вчинений К.Мамонтовим, викликав обурення широких кіл громадськості Києва. Дії отамана навіть обговорювали на засіданні Ради Міністрів. Можливо, спокутуючи провину військовиків, уряд Української Держави 8 серпня задовольняє клопотання відділу охорони пам'яток щодо асигнування 17 825 крб. на придбання низки експонатів для музею.

Після антигетьманського повстання і встановлення в Україні влади Директорії розвиток музейної справи загальмувався через постійні воєнні дії. Відомо, що культурний відділ Генерального штабу Армії УНР розробив «Інструкцію в справі охорони історичного майна». В ній виокремлювалися такі групи історичних пам'яток, що підлягали охороні: старовинна зброя, прапори і стяги (знамена), документи і військово-оперативні матеріали, які залишилися від штабів військових частин, і т. ін.

В цілому доба Української національної революції 1917—1920 рр. засвідчила прагнення українських урядів до національно-культурного відродження. Докладаються зусилля до повернення в Україну її національних скарбів, символів її бойової слави, здійснюються заходи щодо відродження військової музейної справи.

Із переходом Армії УНР за Збруч і залишенням території України її військовики також опікувалися збереженням військових реліквій. Тривалий час збірка військових матеріалів зберігалася у так званому Празькому музеї-архіві, який після 1945 року був перевезений до архівів та музеїв СРСР. Наслідком подвижницької діяльності генерала Армії УНР М.Садовського стало утворення музейної збірки, яка зберігалась спочатку в Європі, а згодом — у Канаді. У своєму заповіті генерал М.Садовський наголошував, що коли Україна стане незалежною, цю збірку слід передати військово-історичному музею в Києві.

Після поразки Визвольних змагань і встановлення в Україні радянської влади тут створюється мережа музейних закладів. Військова тематика, історія і діяльність Червоної армії висвітлюються в історичних, краєзнавчих музеях, а також у музейних кімнатах військових частин.

У березні 1944 року, через чотири місяці після повернення у визволений Київ, уряд України ухвалив постанову «Про виставку зразків трофейного озброєння і техніки у місті Києві», яку передбачалося розмістити у Пушкінському парку.

На виставку, де мали бути представлені трофеї чотирьох Українських фронтів, експонати (серед яких було чимало великогабаритних), розкидані в полях і лісах (на місцях колишніх боїв), збирала і доставляла армія. 23 лютого 1945 року з нагоди відкриття виставки, на якій було представлено понад 5 тис. експонатів, проведено урочистий мітинг⁸.

19 травня 1944 року уряд ухвалив постанову про організацію виставки «Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників» і 30 квітня 1946 року у Києві у будинку, де зараз містяться комісії Верховної Ради України, на вулиці Грушевського, була розгорнута експозиція. У залах на двох поверхах розмістили 15000 експонатів.

Обидві виставки діяли до осені 1951 року. Фактично з 1951 року виставки трофеїв Червоної армії в Києві, та й взагалі в Україні не проводились. Більшість експонатів з виставкових павільйонів, надто великогабаритна військова техніка — танки, САУ, артилерійські системи, літаки тощо — пішла на металобрухт, решта передана до різних музеїв і використовувалась в їх експозиціях або зберігалась у фондосховищах.

1956 року при Київському окружному Будинку офіцерів (Київський військовий округ був утворений у 1919 р.) створюється воєнно-наукове товариство. Його члени вивчали і узагальнювали досвід Великої Вітчиз-

няної війни, займалися пропагандою воєнно-наукових знань, воєнно-патріотичним вихованням молоді.

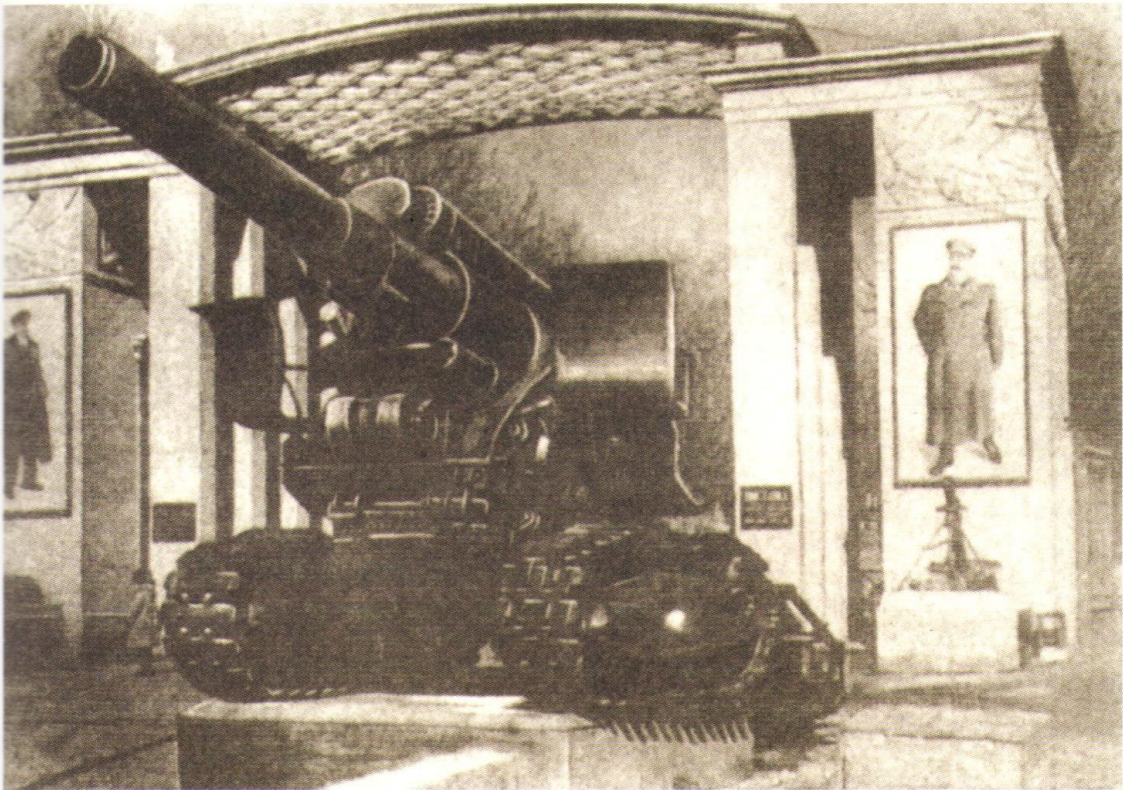
За рішенням Командувача Київського військового округу генерал-полковника (з 1977 року — Маршала Радянського Союзу) В. Г. Куликова 6 листопада 1967 року був відкритий Музей історії військ Київського Червонопрапорного військового округу⁹. У його 14 залах виставлялися матеріали і документи, які розкривали багаторічну історію округу. Вже в 1973 році музей мав майже три тисячі експонатів — документів, фотографій, схем, зброї, бойової техніки.

Експонати дореволюційної доби, представлені в музеї, свідчили про те, що з Україною була пов'язана військова діяльність видатних російських полководців О. В. Суворова і М. І. Кутузова. Численні матеріали висвітлювали історію створення Червоної армії, її участь у громадянській війні, збройну боротьбу проти армії УНР, німецьких окупантів, білогвардійських армій А.І.Денікіна, П.М.Врангеля, білополяків, а також життя і діяльність округу в роки мирного будівництва (1921—1941 рр.).

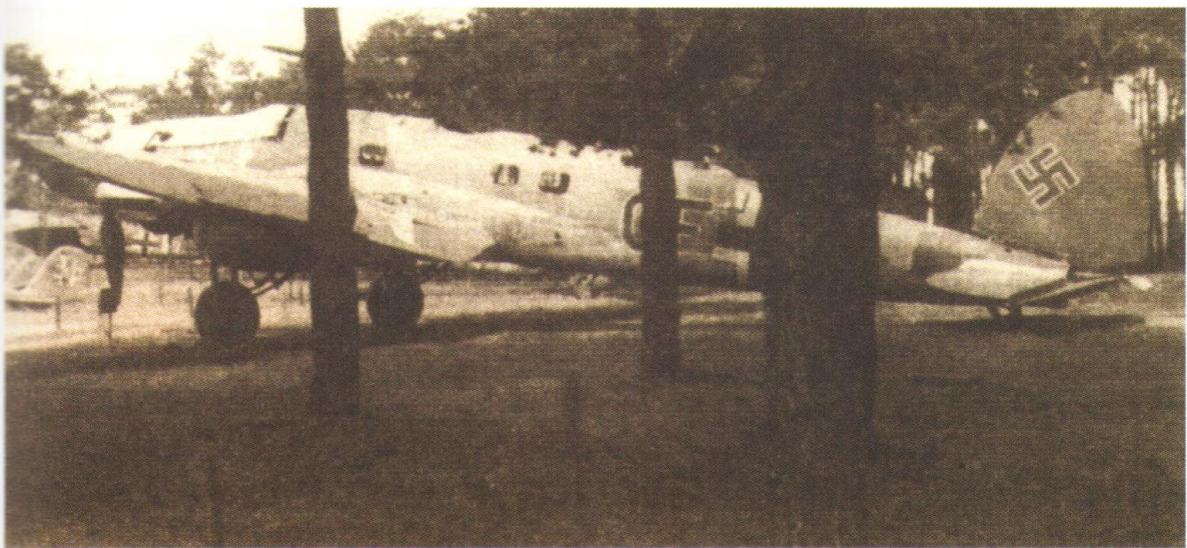
У музеї було представлено озброєння вітчизняного виробництва, яким оснащувано Червону армію у передвоєнні роки: ручний кулемет Дегтярьова, 82-мм міномет, ручний гранатомет, танковий кулемет, снайперська рушниця з оптичним мірником, пістолет Токарева, макети танків, літаків. На майданчику поряд з музеєм була виставлена військова техніка.

Документи і матеріали розкривали діяльність військових училищ, яких в окрузі в 1940 р. налічувалося 17. На фото — випускники училищ, видатні воєначальники: генерали армій М.Ф.Ватутін, І.Д.Черняхівський та ін., а також командувачі округів у передвоєнні роки: командарми І. І. Федько, С. К. Тимошенко, генерал армії Г. К. Жуков, генерал-полковник М. П. Кирпонос. Експозиція музею висвітлювала і події війни 1941—1945 рр. — запеклі прикордонні бої, героїчну оборону Києва, бойові операції 1-го і 2-го Українських фронтів по звільненню території України від нацистських загарбників, діяльність партизанів і підпільників¹⁰.

У залах музею ґрунтовно було показано життя і діяльність округу у повоєнний період. Музей Київського військового округу проіснував до проголошення незалежності України. У 1991 р. його розформували, частину експонатів вивезли до Москви, чимало документів і матеріалів втрачено, деякі експонати передано до Центрального музею Збройних Сил України.

Київська виставка зразків трофейного озброєння і техніки. Гаубиця калібру 203 мм. Поштівка, 1945 р.

Німецький бомбардувальник He-111. Світлина Г.Малакова. 1947 р.

Німецький танк Т-VI «Тигр». Світлина Г.Малакова. 1947 р.

Німецький бомбардувальник Ju-87. Світлина Г.Малакова. 1947 р.

Правові засади діяльності військових музеїв

Військова музейна справа, її розбудова і подальший розвиток ґрунтується на відповідній нормативно-правовій базі. Уже 14 лютого 1992 року Верховна Рада України приймає Закон «Основи законодавства України про культуру», яким визначались правові, економічні, соціальні, організаційні засади розвитку культури в Україні, а також регулювались суспільні відносини у сфері створення, поширення, збереження і використання культурних цінностей. У Законі передбачені заходи щодо охорони пам'яток історії та культури, захисту історичного середовища, зокрема, збереженості музейного фонду, розвитку мережі музеїв, формування їх фондів тощо.

Дбаючи про підвищення рівня культурно-освітньої роботи в армії, Міністерство оборони України Директивою від 1 лютого 1994 року «Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їх сімей, працівників Збройних Сил України» передбачило низку заходів, спрямованих на звернення в цій роботі до традицій та глибинних джерел культури українського народу з використанням виховних можливостей музеїв.

На доповнення до Закону «Основи законодавства України про культуру» 29 червня 1995 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про музеї та музейну справу», який є основоположним для діяльності військових музеїв. Цей закон регулює суспільні відносини в галузі музейної справи, встановлює правові, економічні, соціальні засади наукового комплектування фондів, вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури. Він визначає завдання музеїв, основні напрями музейної діяльності, принципи формування музейного фонду України, бази музеїв, міжнародної діяльності, управління і самоврядування музеїв, гарантії прав і законних інтересів їхніх працівників, а також відповідальність за порушення законодавства України про музеї та музейну справу.

Прийняття Закону України «Про музеї та музейну справу» стало поштовхом для розвитку військової музейної справи. Розпочинається цілеспрямована робота по формуванню музею Збройних Сил України¹¹.

12 вересня 1996 року Міністр оборони України генерал-лейтенант О.Кузьмук (з 1998 р. — генерал армії України) підписав наказ про створення Центрального музею Збройних Сил України. Цим же наказом затверджено і положення про нього. Так склалися нормативно-правові засади діяльності військово-історичного, культурно-освітнього, науково-дослідного закладу, призначеного для вивчення, збереження і використання пам'яток військової історії з метою військово-патріотичного виховання молоді й залучення громадян до надбань національної військово-історичної спадщини¹².

Наказ став основоположним документом для інших військово-музейних закладів Збройних Сил України.

Центральний музей Збройних Сил України за Положенням визначено головним науково-методичним центром для інших музейних утворень Збройних Сил України. Основні напрями його діяльності — це культурно-освітня, науково-дослідна, експозиційна, фондова, видавнича робота, комплектування музейного зібрання, функціонування наукової бібліотеки та наукового архіву, міжнародні зв'язки музею. У Положенні знайшли відображення такі питання, як організаційна структура, керівництво музеєм, матеріально-технічне забезпечення та фінансово-господарська діяльність закладу.

На підвищення ролі музеїв у духовному відродженні українського народу та збереження культурної спадщини також був спрямований Указ Президента України від 22 березня 2000 року «Про невідкладні заходи щодо розвитку музеїв України». Він передбачав розробку Державної програми розвитку музейної справи в Україні.

На виконання Указу Президента в липні 2000 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про затвердження Положення про Музейний фонд України». Положення визначало коло предметів, що належать до Музейного фонду, порядок його формування та ведення обліку пам'яток, забезпечення їх охорони, збереження і використання. Важливе значення для створення Музейного фонду України мало сформульоване в документі завдання щодо залучення громадськості до національної, світової історико-культурної спадщини шляхом підготовки і видання каталогів, буклетів, путівників тощо.

Міністерство оборони України водночас вжило заходів, спрямованих на поліпшення виховної роботи, розвиток культури в українській армії, забезпечення прав військовослужбовців, працівників Збройних Сил України та членів їх сімей на доступ до культурних цінностей та розвиток духовності особового складу Збройних Сил України, що безперечно тісно пов'язано з відродженням військової музейної справи, ознайомленням широких кіл населення з військовою історичною спадщиною. Реалізації цих завдань відповідає «Цільова програма підтримки і розвитку культури в Збройних Силах України», затверджена наказом Міністра оборони України від 15 серпня 2001 року. В ній розглядаються питання збереження і розвитку існуючої інфраструктури військових музеїв, впровадження сучасних механізмів її функціонування, посилення науково-методичного, інформаційного забезпечення, використання творчої та духовної діяльності військових музеїв, а також активного міжнародного військового співробітництва в галузі музейної справи. У цьому наказі визначено основні заходи, спрямовані на забезпечення реалізації завдань, передбачених Програмою, зокрема: створення у видах Збройних Сил України, оперативних командувань філій Центрального музею Збройних Сил України та мережі музеїв, кімнат бойової слави військових частин; розробка нормативної бази функціонування військових закладів та установ культури, розробка державного замовлення для підготовки й підвищення кваліфікації працівників військових закладів культури і організації перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів і працівників, призначених на посади начальників музеїв.

Наступним важливим актом у нормативно-правовому забезпеченні діяльності військових музеїв і підвищенні їх ролі у військово-патріотичному вихованні було затвердження наказом Міністра оборони України від 6 березня 2002 року «Положення про організацію діяльності військових музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України»¹³. Положення регламентує організацію діяльності військових музеїв та музейних утворень, визначає особливості їх правового статусу, функції, завдання, основні напрями діяльності, організаційну структуру. Основу музейної мережі Збройних Сил України складають військові музеї (музейні утворення) історичного типу. Їх зібрання документують історію військ, військового мистецтва, будівництва Збройних Сил України, зброї, військової техніки, обмундирування, спорядження та знаків розрізнення. Положення визначає основні функції

військових музеїв (музейних утворень): культурно-освітню, науково-дослідну, інформаційно-довідкову, охоронну, а також документування.

Основними завданнями військових музеїв (музейних утворень) є: виявлення і збирання предметів музейного значення, дослідження їх наукової та історичної цінності; об'єктивне відображення в експозиції військово-історичних і соціальних процесів, подій та явищ; створення умов, які забезпечують повне збереження музейних цінностей; активне сприяння бойовій і гуманітарній підготовці, науковій, навчально-педагогічній, виробничій та іншій діяльності особового складу Збройних Сил України.

До основних напрямів музейної діяльності, згідно з Положенням, належить: культурно-освітня, науково-дослідна, експозиційна, науково-фондова, видавнича діяльність, реставраційна, пам'яткоохоронна робота, комплектування музейних зібрань.

Положення уточнює функції, роль і місце Центрального музею у системі військових музеїв у Збройних Силах України.

Враховуючи, що в організації музейної справи в державі нагромадилось чимало невирішених питань, Кабінет Міністрів України 30 березня 2002 року приймає постанову «Про затвердження Програми розвитку музейної справи на період до 2005 року». Ця Програма визначає стратегію розв'язання проблем збереження, розвитку і використання музейних фондів. Головна мета Програми — розширення музейної мережі, зміцнення матеріально-технічної бази музеїв, забезпечення охорони та збереження пам'яток музейного фонду України, впровадження у діяльність музеїв сучасних автоматизованих інформаційних технологій, використання музейних надбань для формування національної свідомості народу, піднесення рівня освіти, культури у країні.

Зміст Програми визначає основні напрями подальшого розвитку музейної справи у Збройних Силах України. З метою поліпшення організації діяльності військових музеїв, об'єднання їх зусиль у розбудові музейної справи в Збройних Силах України, а також для підвищення ролі музеїв у військово-патріотичному вихованні особового складу Збройних Сил та громадян України рішенням науково-практичної конференції працівників військових музеїв «Організація діяльності, напрями і перспективи розвитку військових музеїв та кімнат бойової та трудової слави у Збройних Силах України» від 30 травня 2002 року була створена «Асоціація військових музеїв». Вона покликана сприяти розвитку військово-історичних музеїв, музейної справи

та військово-історичної науки, представляти інтереси своїх членів у органах державної влади та управління, міжнародних організаціях, захищати права музеїв та їх працівників, забезпечувати зв'язки з громадськістю.

Норми поведінки та професійної діяльності працівників музею, межі їхньої професійної компетентності встановлює Кодекс професійної етики ІКОМУ (Міжнародної Ради Музеїв), прийнятий на XX Генеральній Асамблеї ІКОМУ в Барселоні (Іспанія, 6 липня 2001 р.). Цей Кодекс покликаний задовольняти інтереси і вимоги також музеїв України, в тому числі і військових.

Таким чином, протягом 1996—2002 рр. в Україні створено нормативно-правову базу, яка регулює суспільні відносини в галузі військової музейної справи, встановлює правові, економічні, соціальні засади наукового комплектування, вивчення, збереження та використання пам'яток матеріальної і духовної культури, діяльності військових музейних закладів. Законодавча база держави в галузі музейної політики спрямована на забезпечення умов для ефективної діяльності музеїв, розвитку їх мережі, розробки і реалізації державних, регіональних і місцевих програм розвитку музейної справи, сприяння міжнародному співробітництву.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

ДИРЕКТИВА

НАЧАЛЬНИКА ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

9.11.95

№ ДПШ-54

м. Київ

Про організацію діяльності
Музею Збройних Сил України

З метою створення умов для формування та подальшої діяльності Музею Збройних Сил України **П Р О П О Н У Ю**:

1. Начальнику Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України розташувати Музей Збройних Сил України на базі військово-історичного музею при Центрі культури, просвіти і дозвілля Збройних Сил України.

2. Заступникам Міністра оборони України по озброєнню та тилу - начальникам озброєння і тилу Збройних Сил України, начальнику Головного фінансово-економічного управління Міністерства оборони України організувати технічне, тилове та фінансове забезпечення діяльності Музею Збройних Сил України своїми рішеннями.

3. Контроль за виконанням директиви покласти на начальника Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України.

4. Директиву розіслати згідно з розрахунком розсилки.

Начальник Генерального штабу
Збройних Сил України
генерал-полковник

А. ЛОПАТА

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

Міністра оборони України

№ 260

12.09.96

м. Київ

Про затвердження Положення
про Центральний музей Збройних
Сил України

Відповідно до Закону України "Про музеї і музейну справу"
НАКАЗУ Ю:

1. Створити до 01.12.97 загальнодоступний Центральний музей Збройних Сил України.

2. Затвердити Положення про Центральний музей Збройних Сил України, що додається.

3. Віднести Центральний музей Збройних Сил України до першої категорії по оплаті праці.

4. Начальнику Головного організаційно-мобілізаційного управління Генерального штабу Збройних Сил України внести зміни до штату № 48/033 відповідно до Положення про Центральний музей Збройних Сил України.

5. Начальнику Головного управління кадрів Міністерства оборони України внести такі зміни до додатка до наказу Міністра оборони України від 11.12.95 № 320:

Міністр оборони України
генерал-полковник

О.КУЗЬМУК

Відродження Музею Збройних Сил України

У перші роки незалежності певний час у військово-музейній справі відбувались процеси, схожі до тих, що тривали у Збройних Силах України та у державі загалом. У зв'язку з розформуванням великої кількості військових частин і військових навчальних закладів військово-музейна система фактично розпалася. Фонди музеїв розформованих частин частково передано до інших музеїв, та більшість втрачено, пограбовано. У тих музеях військових частин і установ, а також військових навчальних закладів, що були реформовані та продовжували існувати (в 1994 р. у Збройних Силах України налічувалося 126 військових музеїв), фондові колекції теж спустошено.

До того ж, на початку дев'яностих доля військових музеїв була невідзначеною. Нерідко ширилась думка, що традиції, закладені попередніми поколіннями, вже не відповідають умовам сьогодення. І як наслідок — відповідне ставлення до музейних експонатів.

Ситуація ускладнювалась і через відсутність нормативних актів, які б регулювали процеси розформування, зміни структури військової частини, або втілення інших організаційних заходів.

Також слід зазначити, що музеями у Радянській армії опікувались органи політичної роботи, які були ліквідовані. Відтак доля музеїв залежала від патріотичної налаштованості офіцерів та ветеранів.

Розбудова військової музейної системи в Збройних Силах України розпочалась у жовтні 1995 року із початком формування Музею Збройних Сил України.

Відповідно до наказу начальника Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України генерал-майора В.Ситника мене, на той час офіцера цього управління, призначено на посаду начальника Музею Збройних Сил України. Вочевидь, це рішення було продиктоване тим, що досвіду організації роботи військового музею я набув на посаді начальника військово-історичного Музею Далекосхідного військового

округу та здобув теоретичну підготовку у Гуманітарній академії Збройних Сил (м. Москва). До того ж, в Хабаровську проходив службу на посаді начальника політвідділу Тихоокеанської дивізії і генерал-майор В. Ситник, який вже тоді зарекомендував себе як досвідчений професіонал у галузі організації виховної роботи серед військовослужбовців.

Новостворений Музей Збройних Сил України розташовувався у приміщеннях військово-історичного музею Центру культури, просвіти та дозвілля Збройних Сил України, колишнього музею історії військ Червонопрапорного Київського військового округу. Рішення про це прийняв ще один «далекосхідник» — начальник Генерального штабу Збройних Сил України генерал-полковник А. Лопата¹⁴.

З 3 січня 1996 року введено в дію штат музею у складі двох офіцерів і 12 службовців. Фонди військово-історичного музею Центру культури, просвіти та дозвілля Збройних Сил України передані новоствореному музею. Всього — 336 предметів. Це лише невелика частина колись багатой колекції музею Київського військового округу.

Перші працівники музею — Наталя Забаштанська, Оксана Сакун, Наталя Карпова, Галина Смольянова, Ірина Азізова — розпочали опрацювання концепції побудови майбутньої експозиції. В концепції були закладені основні принципи роботи музею: повне і об'єктивне відтворення історичних подій, висвітлення всіх періодів української військової історії у контексті суспільно-політичних подій, науковий підхід до становлення музею. Визначалось головне завдання музею — збирання, зберігання, обробка та використання пам'яток української військової історії з метою військово-патріотичного виховання військовослужбовців, усіх верств населення, пропагування досягнень військово-історичної науки, національно-історичних традицій українського війська, а також сприяння розвитку військово-музейної справи у Збройних Силах України.

Згідно з концепцією, тематична структура експозиції складалася з чотирьох розділів. Розділ перший — родовід української армії, у якому передбачалось висвітлення військової історії від княжої доби, козацького війська, українських військових частин у складі імперій. Розділ другий — військові формування в Україні у добу Визвольних змагань 1917—1920 рр. Розділ третій — розвиток військової справи на теренах України (1921—1991 рр.). Розділ четвертий — проголошення незалежності нашої держави і розбудова Збройних Сил України та їх діяльність на сучасному етапі.

Оскільки наявні експонати за своєю тематикою розкривали певною мірою теми другого і третього розділів експозиції, завданням музею стало здійснення додаткового комплектування фондів експозиції з усіх тем інших розділів. Музей звернувся до української громадськості, в тому числі і діаспори, із проханням надати матеріали з української військової історії для комплектування фондів. На наше звернення відгукнулися люди не лише з України, а й з США, Канади, Великої Британії, Австрії та інших країн.

Відтак основний фонд музею поповнили особисті речі першого Президента України Л.Кравчука, першого Міністра оборони України генерал-полковника К.Морозова, першого командувача ВМС України віце-адмірала Б.Кожина. У 1996 році до музею надійшли вперше виготовлені в Україні прапори родів військ Збройних Сил, проекти, ескізи форми одягу з науково-технічної лабораторії по розробці форми одягу (ліквідована 1 грудня 1995 р.), матеріали з міжнародних навчань «Партнерство заради миру», зокрема, польова форма одягу полковника Сухопутних військ армії США Д. Тайстада, який брав участь у навчаннях «Щит миру — 96», а також документи про участь Збройних Сил України у миротворчих операціях ООН.

З метою комплектування фондів у 1997 р. музей провів експедиції у частини 43-ї Ракетної армії та на військові навчання, що проходили у Прикарпатському військовому окрузі відповідно до програми співробітництва з НАТО «Партнерство заради миру». З військових частин, що розформовувались, до музею надходили бойові прапори, нагороди, вимпели Міністра оборони, а також короткі історичні довідки про частини.

До фондів музею в 1998 р. ветерани передали прапор 99-ї стрілецької дивізії (колишньої 88-ї сд), Музей історії Києва (директор Т. Є. Хоменко) — цінну колекцію із 123 книг, що являє собою зібрання директив, наказів, розпоряджень Київського військового округу ХІХ — поч. ХХ ст.

Велику допомогу у комплектуванні фондів музею надавали громадські організації української діаспори та комбатантські організації. Це, зокрема, Братство колишніх вояків І Української дивізії Української національної армії у Канаді (М.Малецький) та США (Є. Шипайло), Об'єднання бувших вояків українців у Великобританії (С.Фостун). На прохання музею вони збрали матеріали і надіслали їх в Україну. Дехто з ветеранів виявив власну ініціативу і передав до музею особисті архіви та матеріали. Серед них — полковник Віктор Роєнко, Павло Ли-

маренко, Орест Городиський, Василь Микитин. Так, В. Роєнко у 1997 р. передав музею прапори та архів 5-ї і 7-ї станиць Брацтва колишніх вояків І УД-УНА у Канаді; П. Лимаренко — уніформу військ США, в якій служив під час війни у Кореї, та альбом фотографій, що зафіксували перебування американських льотчиків у Полтаві під час Другої світової війни; Голова Об'єднання бувших вояків українців у Великій Британії доктор Святомир Фостун — українські нагороди тощо.

У 1998 році представники української діаспори (з США — О. Корчак-Городиський, Р. Ваврів, Є. Шипайло, І. Яременко, Я. Кулинич та інші; з Канади — А. Комаровський, М. Малецький, Б. Маців, В. Свірський; з Великобританії — О. Довбуш; з Аргентини — І. Сverdлик) подарували музею рідкісні книги, журнали, річники газет, зібрання поштових марок, світлин, копії документів. Олена Отт-Скоропадська передала до музею нагороди, особисті речі, послужний список свого батька — гетьмана України П. Скоропадського, які стали основою експозиції, що висвітлює цей період; М. Молодецький — форму одягу офіцера канадської армії, світлини, документи; А. Комаровський — цінні нарукавні нашивки і пілоти вояків стрілецької дивізії.

Фонди музею поповнювались також за рахунок купівлі цінних речей у колекціонерів. Лише в 1998 р. було закуплено 150 нагород і відзнак для постійної експозиції, 32 елементи до форми одягу, військові печатки, елементи військової амуніції, цінні документи.

Постійно зростала загальна кількість предметів, які надходили до музею. Вже у 1996 р. музей мав 2260 предметів, серед них 1368 предметів основного фонду.

Важливим напрямом діяльності музею є науково-дослідна робота, яка в перші роки спрямовувалася на створення експозиції «Збройні Сили України. Витоки. 1917—1991 рр.». Наукові співробітники розробляли тематичний план експозиції, вивчали і добирали експонати. За тематикою експозиція поділялась на періоди: формування українських військових частин в часи діяльності Української Народної Республіки; міжвоєнний; Другої світової війни та повоєнний до утворення Збройних Сил України у 1991 р.

Наступним етапом роботи музею було розроблення в 1998 р. наукової концепції нової постійної експозиції під назвою «Військова діяльність на теренах України у період від V ст. до н. е. до XX ст.» Тематично експозиція складалася із таких розділів: «Дослов'янський період розвитку військової справи

в Україні (V ст. до н. е. — III ст. н. е.), «Військова організація та війни Київської Русі (IX — XVI ст.)», «Козацька держава та її військо (XV — XVI ст.)», «Українські збройні формування в арміях Російської та Австро-Угорської імперій (XVIII — поч. XX ст.)». Опрацьовано план наукового комплектування фондів музею за темою «Збройні Сили незалежної України».

Музей зробив значний внесок у процес розвитку військової символіки України. У складі комісії Міністерства оборони України по доопрацюванню військової символіки музею у 1997 р. брав участь у розробці знаків класної кваліфікації для генералів, офіцерів, прапорщиків, військово-службовців строкової служби. У співпраці з художником О. Руденком та старшим науковим співробітником Інституту історії України НАН України кандидатом історичних наук К. Гломоздою музей розробив проекти знаків кваліфікації для всіх категорій військовослужбовців. З них комісія відбрала знаки класної кваліфікації для генералів, офіцерів (крім ВПС) і прапорщиків, для військовослужбовців строкової служби, а також знак «Відмінник Збройних Сил України» і знак «Командир корабля».

Крім того, музей розробив нарукавний знак для військовослужбовців центрального апарату Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, який тривалий час був у вжитку, та ескіз нагрудного знака «Учасник військового параду».

Ще одним напрямом науково-дослідної роботи музею була участь у створенні нормативно-правової бази військово-музейної справи та діяльності музеїв у Збройних Силах України. Зокрема за дорученням Міністерства оборони України музей опрацював проекти Положення про огляд-конкурс діяльності військових музеїв та Положення про військові музеї у Збройних Силах України, а також вніс пропозиції щодо змін і доповнень до Закону України «Про музеї та музейну справу» (до статей 6, 12, 13, 20, 28).

Наукові працівники музею взяли участь у роботі комісії по опрацюванню проекту Закону України «Про державні символи України», який дає опис державних символів — герба, гімну, прапора, а також встановлює правила їх використання.

Попри те, що створення музею Збройних Сил України було пов'язане з вирішенням організаційних питань, розробкою концептуальних засад експозиційної роботи, комплектуванням музейного фонду, вже в 1996 р. розпочалася його експозиційна і виставкова діяльність. Було проведено три виставки: 18 травня — перших надходжень до музею, у липні — до

5-річчя створення Спілки офіцерів України, і найбільша 6 грудня — «П'ятиріччя» — до п'ятої річниці Збройних Сил України. В експозиції виставки «П'ятиріччя» було розміщено понад 300 експонатів, що входять до основного фонду і висвітлюють період формування, становлення і функціонування Української армії на сучасному етапі. Тематика виставки охоплювала майже усі сторони життя армії. Це і суспільно-політична ситуація в Україні та боротьба за створення власної армії, і діяльність міністрів оборони України, і розповіді про види Збройних Сил України, про миротворчу діяльність українських підрозділів у кампаніях в Югославії та Анголі, про спільні міжнародні навчання «Щит миру — 96», про розробку і впровадження військової форми одягу, про армійський туризм, культуру і спорт.

Ремонтні роботи в експозиційних залах, а також слабка структура штату музею не дали змоги в 1997 р. завершити монтаж експозиційного обладнання і розгорнути стаціонарну експозицію. Тому у другій половині того року переважно функціонували пересувні виставки і виставки на базі військових частин. Зокрема були проведені виставки фотографій Володимира Бродського з Києва, картин художника Сукач-Полянецького з м. Котовська та пересувна виставка «Військова символіка України: нарукавні знаки (1992—1997 рр.)». Вона експонувалась не тільки в музеї, а й на XIV Великому зборі ООН, на з'їзді молоді України, на зібранні, присвяченому річниці Збройних Сил України. Виставка, на якій було представлено понад 130 нарукавних знаків військових частин, засвідчила, що розвиток військової геральдики досяг певного рівня і цей процес відбувається в усіх видах Збройних Сил України. Вона викликала інтерес у громадськості. Виставку відвідало близько 5 тис. чоловік. Її роботу висвітлювали телебачення, преса.

У бригаді охорони Генерального штабу Збройних Сил України було організовано виставку графічних робіт Григорія Малакова на тему Другої світової війни. Крім того музей надавав можливість провести виставки-презентації заводам, продукція яких призначалася для військових потреб армії. Зокрема, була проведена виставка-презентація продукції дніпропетровського заводу «Динамо-Сілейр». Виставкова діяльність дала музею прибуток 7,5 тис. грн., які використано на виготовлення обладнання для експозиції і ремонт.

1998 рік знаменний підписанням наказу Міністра оборони України від 26 січня про створення Центрального музею Збройних Сил України, а також завершенням роботи над постійною експозицією «Збройні Сили

України. Витоки. 1917—1991 рр.» та її урочистим відкриттям. Це відбулося 14 червня в присутності представників Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Міністерства оборони, Генерального штабу Збройних Сил України, військовослужбовців Київського гарнізону, громадських організацій. На відкритті експозиції виступив перший заступник Міністра оборони України генерал-полковник І. Біжан.

22 червня експозицію відвідав Міністр оборони України генерал армії України О. Кузьмук, який високо оцінив проведену роботу і поставив нові завдання перед колективом музею.

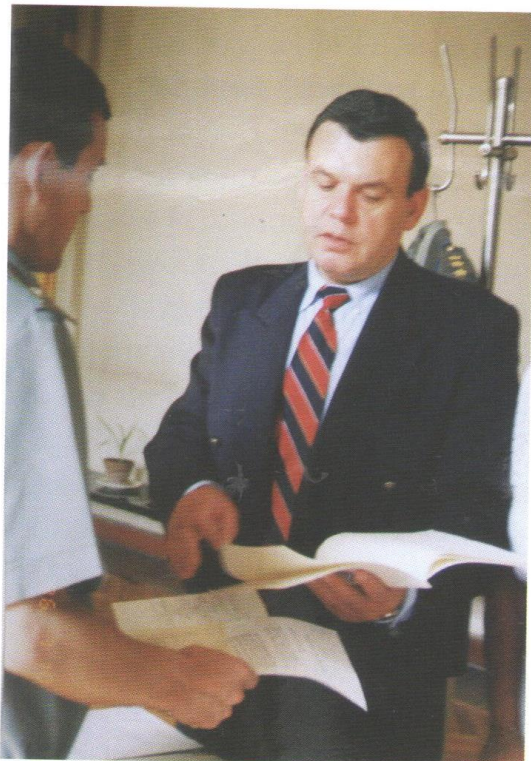
До Дня Збройних Сил України музей провів фотовиставку «Військо України». 87 фотографій висвітлювали діяльність Збройних Сил України в 1998 р. Виставка експонувалась у Національному палаці «Україна», а також на зборах офіцерів структур виховної роботи і безпосередньо в музеї.

З відкриттям постійної музейної експозиції «Збройні Сили України. Витоки. 1917—1991 рр.» була започаткована постійна робота з відвідувачами. З експозицією до кінця 1998 р. ознайомилося майже три тисячі чоловік, було проведено 60 екскурсій. Культурно-освітня робота в цей час обмежувалась організацією і проведенням екскурсій та урочистостей, присвячених прийняттю в музеї військової присяги молодими солдатами, а також встановленням зв'язків з військовими частинами, навчальними закладами та іншими установами.

Центральний музей Збройних Сил України вступив у новий етап своєї діяльності. Розпочалась повнокровна музейна робота.

Так все починалось... Перші співробітники Музею Збройних Сил України. Зліва направо у першому ряді: І.Азізова, майор В.Карпов, Н.Забаштанська; у другому ряді: Г.Смольянова, Н.Карпова, О.Сакун. 1996 р.

Перший Міністр оборони України К.Морозов знайомиться з документацією музею. Літо 1996 р.

Підготовка музейної експозиції. 1997 р.

Т.в.о. Міністра оборони України генерал-полковник І.Біжан, почесний гість музею О.Отт-Скоропадська та начальник ЦМЗСУ підполковник В.Карпов відкривають музейну експозицію. 14 червня 1998 р.

Одна з перших екскурсій залами музею. 1998 р.

Міністр оборони України генерал-полковник О. Кузьмук оглядає експозицію. Червень 1998 р.

О.Отт-Скоропадська передає до музею нагороди, особисті речі свого батька — гетьмана України П.Скоропадського. 1998 р.

Передача до музею прапора Організації бувших вояків українців у Канаді. Червень 2002 р.

Працівники музею Ж.Денисюк, А.Сімашев, О.Скрябін та І.Чичкань готують експонати до виставки «Трофеї Червоної армії (1941 — 1945 рр.)». Лютий 2005 р.

Підготовка музейної експозиції. На передньому плані — заступник начальника музею А.Сімашев. Весна 2007 р.

Культурно-просвітницька робота — в центрі уваги працівників музею

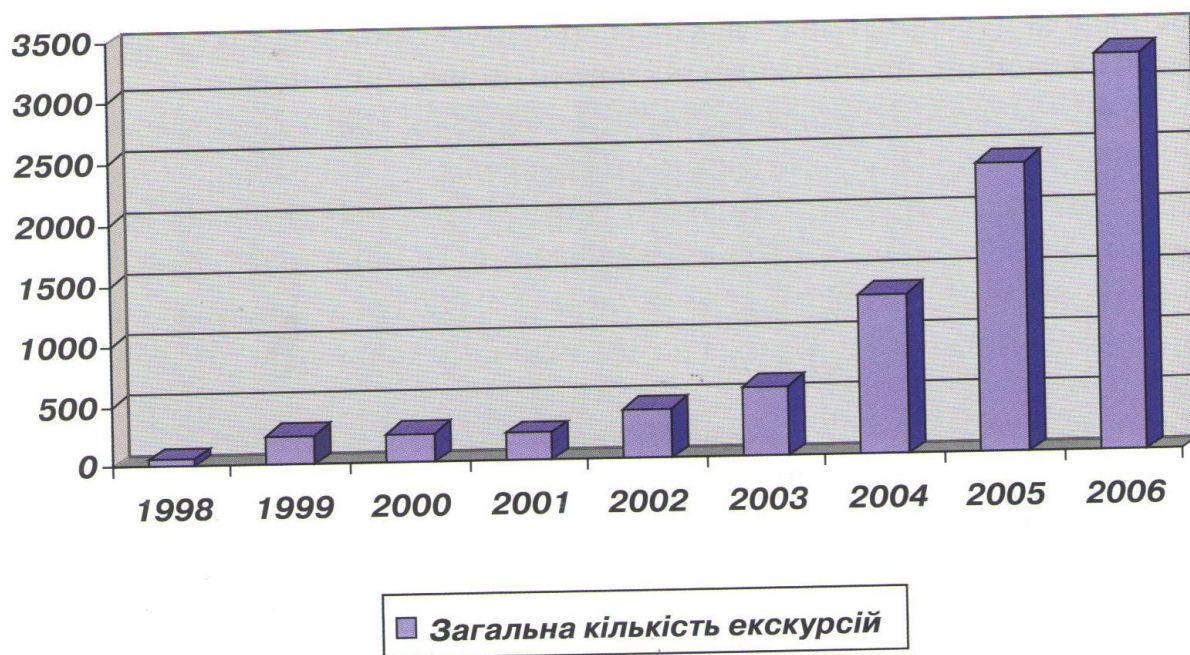
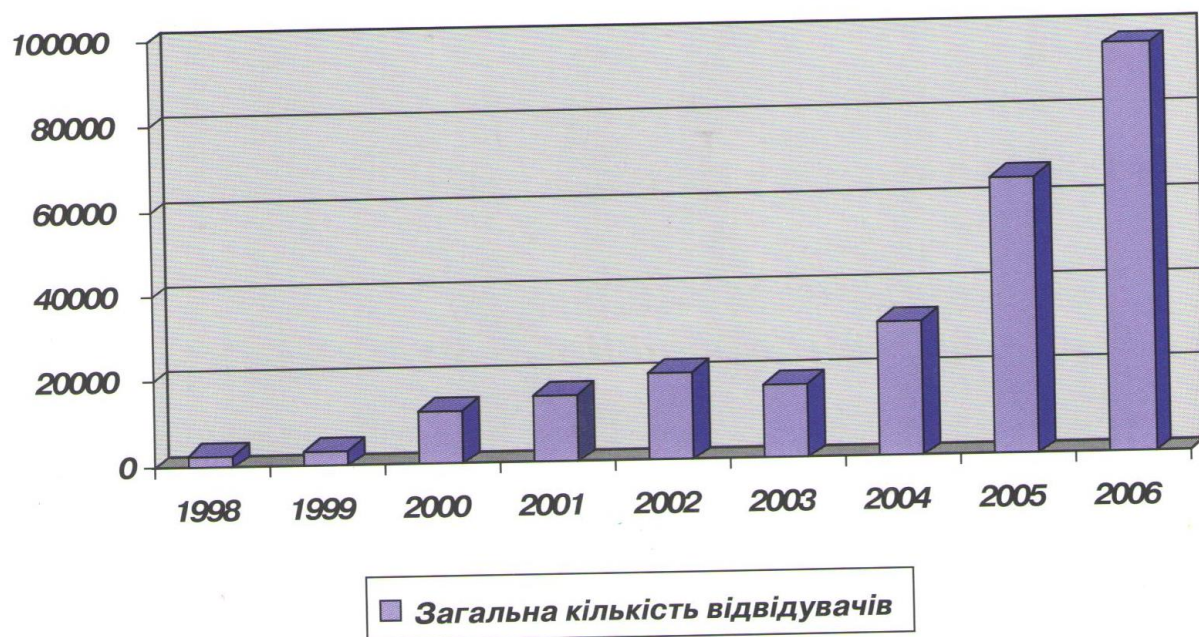
Провідним напрямом діяльності музею було і залишається військово-патріотичне виховання, використання пам'яток військової історії у культурно-просвітницькій роботі з молоддю, широкими масами населення.

Ця робота має також сприяти підвищенню рівня бойової готовності Збройних Сил України, зміцненню військової дисципліни, вихованню у військовослужбовців громадянської активності, вірності присязі.

Відкриття в 1998 р. постійної музейної експозиції «Збройні Сили України. Витоки. 1917—1991 рр.» започаткувало роботу з відвідувачами. Основною її формою стає екскурсія. Налагоджуються зв'язки з військовими частинами, навчальними закладами, іншими установами.

Вже в 1998 р. Центральний музей Збройних Сил України відвідало 2 898 чоловік, з них 2 357 військовослужбовців, 400 учнів. За цей час проведено 60 екскурсій. З кожним роком збільшується кількість відвідувачів і відповідно екскурсій. 2000 року в музеї побувало понад 6,6 тис. чоловік, проведено 230 екскурсій, в 2005 р. кількість відвідувачів зросла до 16 123 чоловік, а разом з філіями становила майже 65 тисяч чоловік.

Екскурсійна діяльність музею спрямовувалась на покращення якості проведення екскурсій по експозиції музею «Військова історія на теренах України з найдавніших часів до 1917 р.», «Збройні Сили України. Витоки. 1917—1991 рр.». Розробляються нові тематичні екскурсії навчального, загальноосвітнього характеру як по експозиції музею, так і пішохідні, комбіновані (пішохідно-комбіновані) по місту. Запроваджуються нові форми екскурсійної роботи з учнями молодших класів шкіл. Так, науковий співробітник Н.Седак розробила музейний урок, розрахований на вихованців дошкільних закладів, гуртків за інтересами та учнів молодших класів середніх шкіл на тему: «Військове минуле на теренах України з найдавні-

ших часів до IX ст.» А провідний співробітник О. Курмаз здійснив наукову розробку пішохідної екскурсії «Фортифікаційні споруди Печерська XVII—XVIII ст.»

Частими гостями музею стають військовослужбовці, слухачі, курсанти і студенти вищих військових і цивільних навчальних закладів, учні ліцеїв, середніх шкіл, громадяни України та іноземних держав.

Покращенню масової, просвітницької роботи музею сприяють соціологічні опитування. Одне з таких опитувань було проведено в 2004 р. за темою: «Погляд на музей очима відвідувачів». У дослідженні взяло участь майже 100 чоловік.

Більш як половина опитаних (55 %) основною метою екскурсії назвали духовне і культурне збагачення, 38 % — здобуття нових знань. 62,5 % відвідувачів приходять до музею не за професійною потребою, а за професійною потребою — 37 %. Найпривабливішим у музеї 58 % назвали можливість оновлення та поповнення власних знань, 27 % — огляд експозиції, 16 % приходять до музею, аби визначити власну ерудицію. Всім опитаним експозиція музею сподобалась. Позитивною була названа можливість ознайомлення з колекцією зброї, основними етапами воєнної історії України.

Респонденти висловили слушні побажання. Зокрема вони запропонували поповнити колекцію зброї, розширити експозицію, присвячену періоду 1917—1921 рр., а саме висвітлити білогвардійський рух на території України, показати докладніше внесок України у Перемогу над нацистською Німеччиною (1941—1945 рр.), війну в Афганістані, створення та розбудову Збройних Сил незалежної України. Також було запропоновано удосконалити рекламу музею, збільшити шрифт підписів до експонатів тощо.

У популяризації військової історичної спадщини чільне місце займає лекційна робота. До неї залучаються наукові співробітники музею, лектори — члени військового клубу «Слава Батьківщини». Вони працюють у військових частинах, навчальних закладах, університеті українознавства при Центральному будинку офіцерів ЗС України. Це — І.Чичкань, Ж.Денисюк, І.Подобед та інші.

Такі лекції як «Військово-Микільський собор у Києві — велична пам'ятка мазепинської доби», «Операція «Френтік» (1944—1945 рр.)», «Українські козацькі ватажки — символ національної вольності та військової доблесті», «Іван Мазепа — соціальний і політичний портрет», «Будинок Центрального музею Збройних Сил України в оточенні військових пам'яток Києва», «Фортифікаційні споруди Печерська XVII—XVIII ст.» завжди викликають інтерес у слухачів.

Лише в 2002 р. працівники музею прочитали лекції у військових підрозділах Залізничних військ, підрозділах Головного розвідувального управління Збройних Сил України, Служби безпеки України, бригаді охорони Міністерства оборони України, середній школі № 95 м. Києва та ін.

Справі військово-патріотичного виховання молоді служать тематичні уроки в школах з використанням музейних експонатів. Так, у вересні і листопаді 2003 р. у музеї відбулися збори вчителів історії та допризовної підготовки загальноосвітніх шкіл Печерського району м. Києва, на яких визначено теми навчальної програми з історії на базі матеріалів музею та опрацьована методика проведення таких уроків.

Один з напрямів роботи музею з військово-патріотичного виховання молоді — уроки мужності на матеріалах музейних колекцій. Вони, як правило, присвячені пам'ятним датам нашої військової історії. У 2003 р. з нагоди 60-річчя визволення Києва від нацистських загарбників у музеї було проведено урок мужності для учнів середніх шкіл, в якому взяли участь вчителі, військовослужбовці, ветерани Збройних Сил. В 2004 р. такий захід здійснено до Дня захисника Вітчизни та 60-ї річниці визволення України, а в травні 2005 року — до 60-ї річниці Перемоги.

З 1999 р. стало традицією проводити в музеї Дні відкритих дверей 9 та 18 травня — на День Перемоги і Міжнародний день музеїв. Тоді ж при музеї був створений військово-історичний клуб «Воевода», де учні вивчали вітчизняну воєнну історію, змагались у настільних військово-історичних іграх.

У просвітницькій роботі музею чільне місце належить постійним зв'язкам з ветеранами війни, Збройних Сил України. Змістовна зустріч працівників музею з ветеранами війни селища Пісківка Бородянського району Київської області відбулася напередодні Дня Перемоги в 2003 р. Під час зустрічі працівники редакційної колегії «Книги пам'яті селища Пісківка» презентували книгу, яку передано до наукової бібліотеки.

Посиленню військово-патріотичного виховання молоді сприяє співпраця музею з ветеранськими організаціями, які в 2000 р. надали музею 800 примірників плакатів «Герої оборони та визволення України від німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.» Благодійний фонд «Українська скарбниця» передав музею 300 примірників книги «Пам'ять не скресне. Велика Вітчизняна війна 1941—1945 рр.» Плакати і книги розповсюджено серед

керівників екскурсійних груп, учнів середніх шкіл, викладачів допризовної підготовки.

Часті гості музею — відомі воєначальники Збройних Сил України. В червні 2000 р. музей відвідав колишній Перший заступник начальника Головного (Генерального) штабу Збройних Сил України (у 1992—1993 рр.) генерал-лейтенант Г. Живиця. Він також підготував статтю до «Військово-історичного альманаху» (2001 р., № 1 (2)) про події, пов'язані зі створенням Збройних Сил України. 6 грудня 2003 р. у День Збройних Сил України у музеї відбулася зустріч Міністра оборони України Є. Марчука з ліцеїстами Київського військового ліцею імені І. Богуна.

Відвідали музей Міністри оборони України генерал-полковник К. Морозов, В. Шмаров, генерали армії України В. Радецький, О. Кузьмук, В. Шкідченко, генерал-полковник А. Лопата, віце-адмірал В. Безкоровайний, генерал-лейтенант В. Гречанінов, генерал-полковник І. Олійник, генерал-лейтенант В. Ситник, генерал-полковник М. Лопатін, генерал-полковник В. Ткачов, генерал-майор Г. Агеєв та ін.

Для ширшого ознайомлення шкільної молоді з воєнною історією України, її Збройними Силами, музей підтримує зв'язки із закладами освіти. Так, під час республіканської виставки «Канікули: весна-літо 99» давалася інформація про зміст експозиції музею. А в серпні 2000 р., у зв'язку з початком нового навчального року, працівники музею взяли участь у нараді заступників директорів середніх навчальних закладів Києва з виховної роботи. Під час наради були розповсюджені друковані видання музею. Запрошення відвідати музейну експозицію надіслано до 118 шкіл, 22 профтехучилищ, 16 технікумів та 17 військових навчальних закладів і військових частин столиці.

Зміцнюється співпраця музею з військовими комісаріатами, військовими частинами. Музей завжди запрошує військовослужбовців оглянути постійно діючу експозицію, а також на відкриття виставок.

У культурно-просвітницькій роботі музею провідне місце належить впровадженню інформаційних технологій. Це передусім висвітлення діяльності музею по телебаченню, радіо, у пресі, мережі Інтернет.

На важливі події в житті музею завжди відгукується телебачення і радіо. Так, наприклад, у 2002 р. науковці музею разом з журналістами компанії ТРК «Ера» організували по радіо цикл репортажів у рубриці «Родом з минулого». З нагоди 13-ї річниці виведення радянських військ з Афгані-

стану вийшла в ефір передача, до якої увійшли спогади про генерал-лейтенанта Петра Шкідченка — батька Міністра оборони України генерала армії В.Шкідченка; про воїнів-українців, які загинули в Афганістані — «Місце подвигу — Афганістан»; «Традиції афганських воїнів».

До 57-ї річниці Перемоги по радіо був переданий репортаж про зустріч у музеї допризовної молоді з ветеранами Збройних Сил.

Музей плідно співпрацює з журналістами Центральної телерадіостудії Міністерства оборони України (ЦТРС МО). Цікавий матеріал підготувала студія до 60-річчя звільнення України від нацистських загарбників, який вийшов у ефір під рубрикою «Наше військо». У 2003 р. журналісти телебачення м. Сум, використавши експозицію музею, зробили відеоматеріал до програми, присвяченої останньому кошовому отаману Запорозької Січі Петру Калнишевському. В 2004 р. репортажі про музей транслювали студії «1+1», «Новий канал», телекомпанія «Київська Русь».

Дійовим засобом поширення інформації про діяльність музею є періодична преса. На сторінках численних газет: «Народна армія», «Армія України», «Вартові неба», «День», «Голос України», «Кореспондент», «Урядовий кур'єр», «Обозреватель», «Сьогодні» та ін., систематично висвітлюються матеріали про масові заходи музею та його філій, відкриття виставок, урочисті передачі експонатів до музею, зустрічі з ветеранами війни і Збройних Сил тощо.

Ось лише деякі публікації співробітників музею та журналістів в газеті «Народна армія» за 2002 рік: начальника музею полковника В.Карпова — «Дух минувшини» (інтерв'ю); наукових співробітників музею І.Чичканя — «Свідки поразок і перемог»; Ж.Денісюк — «пси святого Юрія», «Володарі темряви», «Ой літа орел, літа сизокрилий»; Н.Седак — «Славетний панцир стародавнього міста» (з історії Печерської фортеці), «Було колись у Києві» (до ювілею будівлі, в якій розташоване зараз Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України); кореспондента газети «Народна Армія» Р.Росляка — «У світі моделей» (про виставку масштабних моделей бойової техніки у музеї), «Минуле з сьогодніням тут переплелись» (про вихід «Військово-історичного альманаху» № 1(4)) тощо.

А коли 19 жовтня 2004 р. у приміщенні музею відбулась презентація фотоальбому Олександра Клименка «Миротворча діяльність українського війська. Перше десятиліття», то цю подію висвітлили газети «Народна Армія», «Україна-бізнес», «Інтерфакс», телерадіокомпанії «Тоніс», КРТ, ТРК Ера, УТР, ЦТРС МОУ.

З редакціями журналів «Камуфляж» і «Країна знань» музей на початку 2005 р. підписав угоди про співпрацю. А вже незабаром з'явилась серія публікацій про музей та його філії, стан і перспективи військово-музейної справи у Збройних Силах України.

Ці публікації та репортажі сприяють популяризації музею серед широких верств населення, пробуджують інтерес до військової історії України, роблять вагомий внесок у справу військово-патріотичного виховання молоді.

Великі можливості для подальшого розгортання культурно-просвітницької роботи музею, ознайомлення громадськості з його діяльністю має використання комп'ютерних технологій. З метою посилення інформаційного впливу Центрального музею Збройних Сил України та його філій, поширення знань з української воєнної історії в 1999 р. музей спільно з прес-службою Міністерства оборони України провів презентацію сайту Збройних Сил України в мережі Інтернет. А з 2000 р. розпочинається активна робота зі створення WEB-сторінки музею. При розробці сторінки працівники музею прагнули всебічно висвітлити наукову, експозиційну, видавничу діяльність музею. Для контактів з користувачами сторінки передбачено отримання відгуків із гостьової книги та листування з наданням консультативної допомоги електронною поштою.

Першою з'явилася сторінка виданого музеєм каталогу «Військова символіка України. Науковні знаки». Її відкрито 24 квітня 2000 р., а до кінця року з нею ознайомилося більш як 57200 чоловік.

З метою об'єднання окремих сторінок 16 жовтня 2000 р. створено загальну сторінку під назвою «Українська армія» (<http://www.uarmy.com.ua>), розробкою якої займався В.Напідкін (м. Хмельницький). На ній розміщено інформацію про каталог «Українська військова символіка», книгу «Військовий флот від античності до середньовіччя», діяльність музею та його філій.

Згодом відкрито офіційну сторінку музею. Постійно ведеться її доповнення. Так, лише в 2001 році додано: 5 січня — посилання на сайт «Поточні новини» Міністерства оборони України, 25 червня — новий розділ «Військова справа на прадавніх українських землях»; у вересні і грудні — зміст 1 (2) і 2 (3) чисел «Військово-історичного альманаху» та розділ «Музей ракетних військ стратегічного призначення».

Запровадження WEB-сторінки і постійне її оновлення пошвидко листування користувачів з музеєм, яке здійснюється через електронну пошту. Позитивні відгуки щодо змісту сторінки надходять як з регіонів

України, так і з різних країн світу. Ось один з них від 03.11.2002 р.: «Вітаю! Сайт чудовий, варто було б додати загальний каталог із зображенням всіх емблем одразу. Також корисно показати варіанти військових одностроїв пращурів і взагалі військову символіку України.»

В цілому використання Центральним музеєм Збройних Сил України загальнодержавних засобів масової інформації — газет, журналів, телебачення і радіо — дає змогу збільшувати обсяг поширюваних в Україні і за її межами відомостей про воєнну історію нашого народу, пропагувати героїчне минуле України, висвітлювати діяльність Збройних Сил України, а також засвідчує високий рівень організаційних можливостей колективу і стверджує музей як наукову установу.

Прийняття присяги у музеї. 2000 р.

Презентація книги О.Клименка «Миротворча діяльність українського війська». 2004 р.

Зустріч з ветеранами на відкритті виставки «Діти війни». 2005 р.

Науковий співробітник І.Круківська проводить екскурсію для курсантів

Військова історія в музейній експозиції

Центральний музей Збройних Сил України за роки свого 10-річного існування посів почесне місце у системі культурно-освітніх установ Збройних Сил України і серед історичних музеїв країни як центр військово-патріотичного виховання.

Представлені в експозиції музею численні експонати — автентичні документи, фотографії, схеми, бойові прапори, ордени і медалі, зброя, військова техніка — свідки героїчного минулого українського народу, вони служать справі прищеплення молоді почуття гордості за свою Вітчизну.

Експозицію музею відкриває зала, у якій висвітлюється воєнна історія нашого народу від стародавньої доби до буремного 1917 р. Тут ми бачимо фігури-макети видатних діячів — скіфського царя Атея, князів Святослава, Данила Галицького, гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, кошового отамана Петра Калнишевського.

Археологічні дослідження свідчать, що вже в середньому кам'яному віці (мезоліт — 10—7 тисяч років до н.е.) племена, що населяли територію України, крім обробки кременя, володіли також технікою різання, свердління, шліфування його. Це давало змогу задовольняти не лише господарські потреби, але й виготовляти зброю, про що свідчать розміщені на стендах ножі, дротики, бойові сокири, а також лук і стріли — перша зброя дистанційної дії. Тут же бачимо символи військової влади вождів — кам'яні булави.

Подальшого розвитку дістала військова техніка у мідно-бронзову добу (3—2 тисячі років до н.е.). Завдяки застосуванню ливарних технологій з'являються нові види зброї та захисний обладунок, змінюється система озброєння, будуються перші фортеці. Винайдено кінську упряж, створено першу військову техніку — бойові колісниці.

На добу заліза (1 тисячоліття до н. е.) припадає перебування на півдні України войовничих племен скіфів. Про їх успішну воєнну діяльність свідчить зокрема героїчний опір армії перського царя Дарія, яка в 593 р. до н.е.

вторглася на скіфські землі, але завдяки умілій війсьній тактиці і високому військовому мистецтву скіфів так і не змогла здобути перемогу.

На стенді експонуються зразки тогочасної скіфської зброї — лук зі стрілами, мечі, кинджали, списи, дротики, бойові сокири. До комплексу скіфського озброєння також входили засоби особистого захисту воїна і бойового коня — шоломи, панцирі, бойові пояси, щити, шкіряний одяг.

Військова історія залізної доби характеризується подальшим розвитком військової техніки. Про це свідчить, зокрема, озброєння руського воїна. Досконала на той час зброя, військо мистецтво давали змогу київським князям здобувати перемоги над ворогами, які зазіхали на Русь.

Експозиції цього періоду створено спільно з науковцями Інституту археології Національної академії наук України та колекціонерами А. Козименком, О. Кузьмуком і О. Шараповим.

Високий рівень військової техніки в середні віки засвідчують представлені на стенді макети катапульт і балісти — машин для кидання каміння, кам'яних і металевих ядер, запалювальних сумішей.

Саме з цього розділу розпочато створення комп'ютерної інформаційної складової експозиції. Відтепер додаткову інформацію відвідувачі музею зможуть отримувати через сенсорний екран комп'ютера.

Одним з найгероїчніших і найтрагічніших періодів нашої історії є доба козацтва. Про славу Запорозьку Січ, цю козацьку християнську республіку, визвольну війну українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, героїзм і самопожертву козацтва у боротьбі за незалежність, його військову дисципліну, досконалу бойову техніку, високе військо мистецтво розповідають стенди музею. На картинах і схемах відображені битви армії Богдана Хмельницького під Жовтими водами, Пилявцями, Берестечком і ін. У ці битви гетьман вів полки під своїм прапором, копія якого також є в експозиції.

На стендах розміщено козацьке озброєння і спорядження. Тут бачимо макет козацького човна — знаменитої «Чайки», опис спорядження пішого козака і рушниці; уламок гармати і ядро до неї; наконечники до списів; козацькі якірці («залізний часник») — засіб для ураження копит кінноти супротивника; люльки тощо.

Експонати висвітлюють військовий устрій реєстрового козацтва, а також Запорозької Січі, знищення Січі царизмом і ув'язнення її останнього кошового отамана П. Калнишевського. В музеї експонуються матеріали військової діяльності гетьмана І. Мазепи, пов'язані, зокрема, з переходом у 1708 році на бік шведського короля Карла XII частини козаків на чолі з гетьманом з метою звільнитися від зверхності Москви.

XIX століття представлено експонатами, пов'язаними з подіями Вітчизняної війни 1812 року, обороною Севастополя під час Кримської війни 1854—1855 рр., а також рушницею, тесаками, військовим одягом того часу.

Про Першу світову війну розповідають зразки зброї — багнети, кулемет «Шварцлозе», пістолет, повітряний гвинт (пропелер) літака австро-угорської армії, а також карти військових дій на території України, світлинки, на яких зафіксовано окремі моменти воєнної ситуації. На стенді представлені матеріали, що розкривають діяльність українських січових стрільців — вишкіл командирів, організацію війська, а також відзнаки військово-спортивних організацій, що діяли на Західній Україні і т. ін.

В історико-хронологічній послідовності в інших залах висвітлюється історія військових формувань України в добу Визвольних змагань 1917—1920 рр. В результаті перемоги демократичної революції було повалено самодержавство в Росії. 4 (17) березня 1917 р. в Україні був створений широкопредставницький орган влади — Центральна Рада, яку очолив 51-річний професор історії Михайло Грушевський. Відбувається українізація військових частин, які повертаються з фронту. В Києві проходять військові з'їзди, які підтримують Центральну Раду і виступають за автономію України. На стенді виставлено газету «Вісти» — орган Центральної Ради, де надруковано виступ заступника голови Центральної Ради В.Винниченка на II-му Всеукраїнському військовому з'їзді. В Україні розпочинається створення перших українських військових частин. На світлинах: склад Генерального Секретаріату військових справ УНР; 3-й Український козацький полк ім. М. Грушевського; Гайдамацький кіш; полк січових стрільців Є.Коновальця тощо.

Одночасно формуються частини Вільного козацтва. Цей рух оформив з'їзд Вільного козацтва в Чигирині в жовтні 1917 р. Експоновані документи засвідчують, що Уряд УНР закликав Вільне козацтво до охорони прав Республіки. Проте недооцінка провідниками Центральної Ради потреби створення регулярної армії спричинила тяжкі наслідки. У січні 1918 р. внаслідок агресії з боку більшовицької Росії Центральна Рада спромоглася направити в район Ніжина до станції Крути лише загін київських гімназистів і студентів, який був розбитий. Художник Андрій Серебряков у своїй картині відтворив події того нерівного бою. У січні 1918 р. уряд Центральної Ради приймає закон про утворення українського народного війська (експонується на стенді), проте час був втрачений. В українсько-більшовицькій війні Центральна Рада потерпіла поразку.

На стендах — озброєння, що його використовували в цей період воюючі сторони: тачанка, рушниця, кулемет, шаблі, макет «Іллі Муромця» —

чотиримоторного важкого бомбардувальника, а також відзнаки українських січових стрільців.

Після поразки уряду Центральної Ради у квітні 1918 р. в Україні встановлюється влада гетьмана П.Скоропадського, нащадка давнього українського гетьманського роду, генерал-лейтенанта російської армії. На стенді експонуються його особисті речі — нагороди (орден Святого Георгія 4-го ступеня і Червоного Орла, вручений кайзером Німеччини Вільгельмом II), документи, фото, що їх передала до музею донька гетьмана Олена Отт-Скоропадська.

П.Скоропадський багато зробив для розбудови української армії і військово-морського флоту, зміцнення обороноздатності країни. На світлинах — стройовий огляд гетьманом підрозділу 1-ї кінно-козачої т.зв. «сірої» дивізії перед колишнім царським (Маріїнським) палацом у м. Києві; підрозділи синьожупанної дивізії на марші і т. ін. Тут же фото генерал-бунчужного О.Рогози — військового міністра Української Держави.

В музеї зберігаються зразки зброї тієї доби: кулемет фірми Зауер, піхотна і драгунська гвинтівки, а також військова форма одягу хорунжого 1-ї Української стрілецько-козацької дивізії (реконструкція).

У висліді антигетьманського повстання в грудні 1918 р. в Україні до влади прийшла Директорія на чолі з В.Винниченком, яка відновила законодавство Центральної Ради.

Нова влада вживає заходів щодо зміцнення армії, значна заслуга в цьому належала особисто С.Петлюрі, котрий стає отаманом війська УНР. На стенді: фото С.Петлюри; текст присяги вояка Української Народної Республіки, а також накази військам Дієвої армії УНР, зокрема від 9 квітня 1919 року, за яким для військовослужбовців встановлювалися ступені. Для козаків і підстаршин — козак, ройовий, чотовий, бунчужний; для старшин — хорунжий, чотар, сотник; булавних старшин — осавул, полковник; отаманних старшин — отаман, кошовий отаман.

Армію очолили талановиті генерали — Ю.Тютюнник, М.Капустянський, М.Омелянович-Павленко, яких бачимо на фото. Їх зусиллями розбудовується військо. Світлини зафіксували прийняття присяги воїнами УНР в Кам'янець-Подільську, парад петлюрівських військ на Софіївській площі в Києві тощо.

Війська Директорії значно зміцніли, коли в липні 1919 року з ними з'єдналась Українська галицька армія — військо Західноукраїнської Народної Республіки. На фото: генерал А.Кравс — командир 3-го корпусу

УГА; частини УГА під час війни; літак УГА перед бойовим вильотом, згори — сотник Петро Франко (син І.Франка). На стендах бачимо автоматичний пістолет фірми «Маузер», револьвер, макети літака-розвідника «Ганза — Бранденбург», винищувача «Ньюпор» авіації УГА. Також експонується форма одягу вояків УГА, армії УНР, френч і кашкет лейтенанта Військово-го флоту УНР, а також прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії УНР.

Поразка Директорії завершила добу Визвольних змагань українсько-го народу за незалежність. В Україні була встановлена радянська влада. В музеї представлені експонати, які розповідають про Червону армію, її участь у військовому протиборстві зі збройними силами УНР. Це схеми воєнних дій, фото воєначальників Червоної армії — Фрунзе, Антонова-Овсієнка та ін., зброя, прапори військових частин, зимова і літня форма одягу військовослужбовців, печатки військових частин тощо.

Після того як армія УНР залишила територію України, у складі Робітни-чо-селянської Червоної армії створено Збройні сили України і Криму (проіс-нували до утворення СРСР). Організаційно вони склалися з Київського і Харківського військових округів. Командувачем Збройних сил України і Криму став М.Фрунзе. В Україні здійснюється підготовка командних кадрів у військових школах. На фото бачимо слухачів школи командного складу Червоної армії при Київському будинку Червоної армії; випускників полко-вої школи Київського військового округу, викладачів і курсантів Київської вищої об'єднаної школи командирів Червоної армії ім. С. Каменєва тощо.

До військових частин надходить бойова техніка і озброєння. На стен-дах — крупнокаліберні кулемети, танковий кулемет, пістолети, шаблі і т. ін. Тут же представлені макети танків: Т-26, БТ-7, важкого танка КВ і серед-нього Т-34. В залі експонується військова форма капітана, гімнастерка лейтенанта Червоної армії.

Значні музейні площі присвячені подіям, пов'язаним з Великою Віт-чизняною війною 1941 — 1945 рр., воєнним діям на території України до її повного визволення від нацистських загарбників у жовтні 1944 року, ви-світленню героїзму українського народу і його внеску в Перемогу.

Матеріали експозиції розкривають мужність і відвагу, виявлені військами Українського Прикордонного та Київського особливого військових округів.

Однією з великих битв перших місяців війни, яка тривала 72 доби — з 11 липня до 19 вересня, — була битва за Київ. Про ці події відвідувачам розповідають експонати. На фотографіях бачимо командувача військ Південно-Західного фронту Героя Радянського Союзу генерал-полковни-

ка М.Кирпоноса на бойовій позиції; начальника штабу фронту генерал-майора В.Тупікова; населення на будівництві укріплень.

На інших напрямках Червона армія також чинила опір загарбникам. Про це свідчать дії Окремої Приморської армії і, зокрема, полку під командуванням Героя Радянського Союзу майора М.Богданова. Цей полк ще до війни зайняв перше місце в окрузі на артилерійських змаганнях, а його командир був депутатом Верховної Ради УРСР. Майстерність ведення цільового вогню полку в оборонних боях під Одесою відзначало вороже командування. За захоплення чи знешкодження Богданова і його полку було обіцяно навіть премію — 50 тисяч румунських лей, ордени, маєтки. На фото: захисники Одеси — адмірал Октябрський, контр-адмірал Г.Жуков, генерал-майор І.Петров, бій полку морської піхоти у селищі Іллічеве під Одесою.

З перших днів війни разом з Червоною армією боролися з окупантами партизани, підпільники. На території України діяло 5 великих партизанських з'єднань. На фото — один з організаторів партизанського руху в Україні двічі Герой Радянського Союзу генерал-майора С.Ковпак (його особова кадрова справа зберігається в музеї), партизанські командири Д.Медведєв, О.Сабуров, О.Федоров. У залі експонується партизанська «пекельна машинка» — годинник для замикання контактів і подачі напруги від батареї на електродетонатор міни або фугасу; підшивка газети «Партизанська правда» за 1943 р. — орган партизанських загонів Житомирщини.

Низка експозиційних матеріалів присвячена Українській повстанській армії, яка боролась за незалежну Україну, та формуванню з українських юнаків дивізії СС «Галичина».

Героїчному звільненню України від нацистів — особлива увага.

У залах виставлена різноманітна зброя, військова техніка, яку використовували радянські воїни. Це — пістолети, карабіни, автомати, кулемети різних систем, в т.ч. німецькі, протитанкова рушниця, полковий і батальйонні міномети, бронебійні набої, освітлювальні міни, гранати, унітарні боеприпаси, а також макети самохідної установки ІСУ — 152, важкого танка ІС — 2, середнього — Т-34—85 та ін. Широко представлені знамена корпусів, дивізій, батальйонів, а також ордени і медалі, що ними нагороджували радянських воїнів.

Експозицію Великої Вітчизняної війни завершує галерея фронткових портретів учасників війни художника Г.Бершадського. Серед них — двічі Герой Радянського Союзу майор Г.Алелюхін, генерал-майор авіації Самохін, Герой Радянського Союзу капітан А.Сомочкін та ін.

Армійським навчанням, маневрам — своє місце в експозиції. На стенді — ~~символ~~ міністра оборони СРСР, вручений 41-й гвардійській танковій Корсуньсько-Дунайській ордену Суворова дивізії за мужність і військову доблесть, виявлені на військових навчаннях «Весна» (1975 р.), а також диплом кращого спеціаліста, що ним було нагороджено командира танку гвардії сержанта В.Гогія.

На фото зафіксовані командувачі Київського військового округу маршали Радянського Союзу А.Гречко (1945 — 1953 рр.), І.Якубовський (1965 — 1967 рр.), Прикарпатського військового округу — маршал Радянського Союзу І.Конєв (1951 — 1955 рр.).

Участь радянських військ у війні в Афганістані в 70—80-х роках також відображена в музейній експозиції. У наведеній таблиці показані втрати у цій війні військовослужбовців-українців. Це 3360 чол., в т.ч. загиблих — 3280 чол., безвісти зниклих — 80 чол., інвалідів — 2560 та понад 8 тисяч поранених. Всього через Афганістан пройшло 160 тисяч українців. На світлинах офіцери-афганці, проведення оглядів воїнів та ін. На стенді — нагрудний знак «Воїну інтернаціоналісту», медаль «От благодарного афганского народа», а також орден і медалі, якими воїнів-афганців нагороджував радянський уряд. Виставлено модернізований автомат Калашникова з нічним прицілом.

Про участь військовослужбовців Київського військового округу в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС свідчать матеріали, розміщені в експозиції музею.

З розпадом СРСР і проголошенням незалежності України відбувається створення і розбудова Збройних Сил України.

На фото — II-й з'їзд Спілки офіцерів України в Києві 2—3 листопада 1991 р., який підтверджує курс на створення Збройних Сил незалежної України. Важливим кроком у справі військового будівництва було прийняття Верховною Радою України 6 грудня 1991 р. Законів «Про оборону України» і «Про Збройні Сили України». Того ж таки 6 грудня затверджено текст Військової присяги.

Розпочинається робота по розбудові української армії. Світлина зафіксувала першу нараду в Міністерстві оборони України щодо підготовки Збройних Сил України до їх реформування (1992 р.).

В музейній експозиції представлені матеріали, які висвітлюють хід бойової підготовки військ і присутність на військових навчаннях вищого керівного складу держави та Збройних Сил України.

Експозиція музею засвідчує, що Збройні Сили України, які мають багату історію, знаходяться на новому етапі розбудови і реформування, підвищують бойову готовність, активізують кроки, спрямовані на зміцнення і розширення міжнародного воєнного співробітництва.

Експозиція, присвячена сучасним Збройним Силам України

Фрагмент експозиції «Військові формування в Україні у добу Визвольних змагань»

Історична частина. Зброя кам'яної доби.

Військова історія періоду Київської Русі

Музейні працівники З.Шульга, Г.Смольянова, Т.Кукуруза, Н.Карпова та гості музею В.Росенко і генерал-майор А.Шаповалов. 1997 р.

Герой України Є.Березняк (другий справа) на виставці «Важке братерство», підготованій ЦМЗСУ разом з апаратом військового аташе Республіки Польща. 16 квітня 2002 р.

Час проведення першої науково-практичної конференції. Травень 2002 р.

Зустріч у ЦМЗСУ. Зліва направо: Л.Отт, О.Отт-Скоропадська (Швейцарія); начальник музею полковник В.Карпов, В.Роєнко (Канада), народний депутат України Г.Омельченко. 2002 р.

Керівники Міністерства оборони України на зустрічі з ліцеїстами Київського військового ліцею ім. І.Богуна у музеї. У першому ряді зліва направо: генерал-полковник О.Затинайко, генерал-полковник П.Шуляк, генерал армії В.Радецький, Міністр оборони України Є.Марчук, державний секретар Міністерства оборони України О.Олійник, генерал-лейтенант М.Нещадим. 6 грудня 2002 р.

Презентація танка «Шерман» у експозиції військової техніки ЦМЗСУ на території Національної академії оборони України. 2004 р.

Виставкова діяльність

Саме виставкова діяльність є однією з дійових форм освітньо-виховної роботи музею. Вона характеризується проведенням стаціонарних і пересувних тематичних виставок. Вже у 1996 році — першому році діяльності музею — було проведено три виставки. 3 липня 2002 року з нагоди Дня миротворця, який уперше відзначався в нашій державі, Центральний музей Збройних Сил України провів фотовиставку О.Клименка «Миротворці України». У грудні 2003 року відкрилась виставка колекційної холодної зброї, організована Державним підприємством «Укроборонсервіс» і музеєм. На виставці було представлено понад тисячу одиниць холодної та вогнепальної зброї. Такі стаціонарні виставки проводяться щороку.

Цікаві і змістовні виставки останнього часу — «Діти війни» та до 20-ї річниці Чорнобильської катастрофи та ін.

Виставка «Діти війни» (2005 р.) — це спільна робота працівників музею І.Чичканя, Ю.Євтушенко, Л.Баяти і ветеранської організації «Спілка юних учасників Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.» Метою її було якнайповніше висвітлення дитячого героїзму у роки війни. Максимально насичена інформацією про конкретних носіїв історії, фотовиставка розкривала їхні образи, моральну силу, духовність.

Практикувалися пересувні виставки. Так, у 2000 році з нагоди 9-ї річниці Збройних Сил України музей організував фотовиставку, яка експонувалася під час проведення урочистостей в Національній філармонії України, а також в Центральному будинку офіцерів Збройних Сил України. А в 2001 р. пересувна виставка «Військо України» експонувалася на збірному пункті Київського військкомату. В 2002 р. фотовиставка про Збройні Сили України була представлена у Національному палаці «Україна» під час урочистостей, на яких були присутні керівники Уряду і командного складу Збройних Сил України.

Завжди викликали інтерес у відвідувачів музею художні виставки. Так, 2005 року музей спільно з асоціацією сприяння авіації провів художню виставку, присвячену 100-річчю авіації України. Окрім художніх картин експонувались моделі сучасної авіаційної техніки. А до 60-ї річниці зволення України були проведені виставки робіт художників-фронтівиків Г.Бершадського і О.Закалюка «Небо війни».

З великим успіхом пройшла виставка «Золоті скарби стародавньої України», відкрита 10 лютого 2006 року. Її організаторами виступили: Центральний музей Збройних Сил України, Інститут археології НАНУ, Державна компанія з експорту й імпорту продукції військового та спеціального призначення «Укрспецекспорт» і державне підприємство «Укроборонсервіс». Понад 3000 експонатів з колекції Інституту археології НАНУ розповіли широкому колу відвідувачів про історію, культуру, військову справу племен і народів, що жили на території сучасної України в різні періоди.

Музей проводив також виставки, що їх надавали інші музеї. Так, в 1999 р. відвідувачі побачили виставки з Дніпропетровського історичного музею ім. Д.Яворницького та Музею воскових фігур з м. Санкт-Петербурга.

Розгортаючи виставкову діяльність, музей налагоджував контакти з зарубіжними організаціями, реалізовував спільні проекти. У 1999 р. фотовиставка «Сі Бриз-98» фотографа В.Чирка була організована спільно з пресслужбою Міністерства оборони України та посольством США в Україні.

2002 року у музеї експонувалась польська фотовиставка «Важке братерство», присвячена діяльності спільного українсько-польського батальйону у складі миротворчих сил. А в березні 2003 р. разом з громадським об'єднанням «Союз друзів Болгарії» (м. Москва) та комерційним підприємством «Укравто» за участю народного депутата Т.Васадзе музей підготував і провів виставку «Пам'ятники ратної слави», присвячену пам'яті полеглих воїнів, зокрема з українських полків, які брали участь у російсько-турецькій війні 1877—1878 рр. у складі російської армії.

Центральний музей Збройних Сил України представляв свої експонати і на міжнародних виставках. У 2004 р. на виставці «Перша світова війна і пам'ять про нації» в Німецькому історичному музеї (м. Берлін) експонувався Бойовий прапор 3-ї Залізної дивізії Армії УНР.

Значною подією музейного життя в 2005 р. була виставка, присвячена 60-й річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні «Трофеї Червоної армії (1941 — 1945 рр.)», організаторами якої стали, разом з Центральним музеєм

Збройних Сил України, Центральный музей Збройних Сил Російської Федерації, меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни (1941—1945 рр.)», а також Державна компанія з експорту й імпорту продукції військового та спеціального призначення «Укрспецекспорт» та державне підприємство «Укроборонсервіс». На виставці як трофеї експонувалися: військова форма одягу особового складу, зброя, прапори і штандарти, нагороди і відзнаки німецької армії та армій держав-сателітів, німецькі документи, захоплені Червоною армією, відомий державний герб Німеччини з рейхканцелярії та ін.

В експозиції були розміщені матеріали, які розкривали бойову діяльність чотирьох українських фронтів та розповідали про видатних воєначальників Червоної армії, зокрема генерала армії М. Ватутіна і генерал-полковника М. Кирпоноса.

Активна виставкова робота велася також у філіях Центрального музею Збройних Сил України. Так, значний розголос одержала виставка «Хіросіма-Нагасаки» у філії Центрального музею — Музеї Ракетних військ стратегічного призначення, яка розпочала роботу 6 серпня 2005 р. Експозиція створена спільно з Меморіальним музеєм Миру (м. Хіросіма, Японія), розповідала про ядерне бомбардування Японії у серпні 1945 р.

За 10 років роботи Центрального музею Збройних Сил України проведено понад 50 різних виставок, які відвідало десятки тисяч чоловік. Виставки стали важливим засобом ознайомлення широких верств населення з пам'ятками вітчизняної воєнної історії, сприяли вихованню молоді, військовослужбовців у патріотичному дусі.

Виставка «Військова символіка України». 1997 р.

Виставка до 60-ї річниці початку Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. «Серцем до подвигу доторкнись». Червень 2001 р.

Фотовиставку «Миротворці України» відкриває Міністр оборони України В.Шкідченко. Серед гостей — народні депутати України О.Кузьмук та В.Крючков. 3 липня 2002 р.

Відкриття виставки «Колекційна холодна зброя». Зліва направо: В. Шмаров, І.Богуцький, О.Кузьмук, А.Козименко. 2003 р.

Заступник Міністра оборони України В.Пасько відкриває виставку «Трофеї Червоної армії (1941 — 1945 рр.)». 2005 р.

Бронзовий орел з рейхсканцелярії — експонат виставки

Фрагмент експозиції виставки
«Трофеї Червоної армії (1941—
1945 рр.)». 2005 р.

Ветерани оглядають виставку
«Діти війни». 2005 р.

Експонати виставки «Золоті скарби стародавньої України». 2006 р.

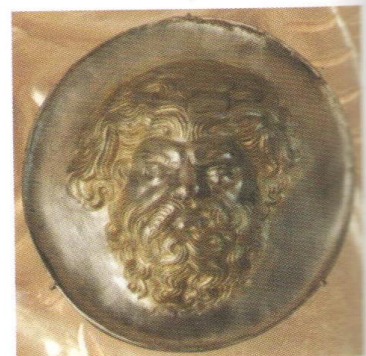
Ритуальне навершя. V ст. до н. е.

Колт. X — XII ст.

Фібула арбалетоподібна.
VIII — X ст.

Оздоба кінської вузди

Заступник Міністра оборони України В.Пасько та Надзвичайний і Повноважний посол Японії в Україні Кіцуро Амае на відкритті виставки «Хіросіма — Нагасакі» у МРВСП. Серпень 2005 р.

Робота виставки «Діти війни» в Українському домі. 2007 р.

Експонати виставки «Солдат і зброя». 2007 р.

Дослідницька діяльність науковців музею

Успішне виконання музеєм своїх функцій визначається рівнем науково-дослідної роботи. На сучасному етапі наукова робота музею спрямована на розв'язання актуальних завдань культурного будівництва у Збройних Силах України.

Результати наукової діяльності музею — це звіти про виконання науково-дослідних робіт, концепції експозицій і виставок, воєнно-теоретичні праці, монографії, дисертації, матеріали наукових конференцій, семінарів, нарад, наукові статті і доповіді, методичні розробки.

Науково-дослідна, науково-експозиційна, науково-методична і науково-освітня діяльність музею зосереджена в лабораторії науково-дослідних робіт з дослідження військово-історичних процесів (керівник І. Чичкань). Тут розробляють наукові концепції виставок та експозицій, готують до видання матеріали з військово-історичної тематики, методичні посібники, інформаційні бюлетені, прес-релізи тощо.

Науково-дослідна робота музею розпочалась з його відкриттям. Переліком працівники зосередились на створенні наукової концепції експозиції, опрацьовували її тематичний план, добирали експонати.

Велику увагу було приділено розробці експозиції «Збройні Сили України. Створення, реформування, розвиток (1991—2004 рр.)». Досліджувались процеси реформування, діяльність видів Збройних Сил України, напрями і форми підвищення бойової готовності військ, участь особового складу Збройних Сил України у миротворчих операціях, а також однострої, емблематика тощо. Постійно розробляється методичний матеріал для екскурсій по експозиції.

На початку листопада 2004 року пошуковці музею, науково-виробничої фірми «Танаїс» спільно з Державним підприємством «Департамент підводної спадщини» Інституту археології НАН України виявили в акваторії річки Гнилий Тікич біля села Нагірне Жашківського району Чер-

каської області середній танк часів Другої світової війни «Шерман» (виробництва США). Його підняли на поверхню і доправили до Києва.

Наукові працівники музею провели дослідження. Танк М4А2 «Шерман», що його в роки війни постачали за ленд-лізом, був підбитий під час Корсунь-Шевченківської наступальної операції, яку проводили війська 1-го і 2-го Українських фронтів. Він пролежав на дні річки Гнилий Тікич 60 років. Тепер танк представлений в експозиції військової техніки музею, яка знаходиться на території Національної академії оборони України.

Центральний музей Збройних Сил України розробляє концепції експозицій філій, надає науково-методичну допомогу музеям військових частин. Цьому сприяють, зокрема, науково-практичні, науково-теоретичні конференції, а також круглі столи, семінари фахівців військових музеїв, які проводяться на базі музею. Перша така науково-практична конференція відбулась у травні 2002 року. У ній взяли участь представники 14 військових музеїв та кімнат бойової і трудової слави, а також Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України. На конференції розглядалися питання організації діяльності, напрями і перспективи розвитку військових музеїв, були визначені завдання музейних утворень на сучасному етапі.

У квітні 2005 року було проведено круглий стіл на тему «Україна у Другій світовій війні. Ціна Перемоги. Уроки», присвячений 60-й річниці Перемоги, в якому взяли участь ветерани, воєнні історики, офіцери Збройних Сил України.

Значну роль у розвитку наукової діяльності музею, пропаганді досягнень вітчизняної воєнної історії відіграють друковані видання музею: «Військово-історичний альманах» та науково-методичний збірник «Військовий музей».

«Військово-історичний альманах» (виходить з 2000 р.) — одне з перших видань в Україні на військово-історичну тематику. За шість років вийшло 13 чисел цього видання. У ньому друкуються дослідження з вітчизняної воєнної історії від стародавньої доби до сьогодення. На його сторінках висвітлюються національно-визвольні змагання українського народу, події Другої світової війни і внесок України у перемогу над нацистською Німеччиною, питання створення і розбудови Збройних Сил України. Науковий і публіцистичний інтерес становлять дослідження з емблематики, геральдики, фактуристики, уніформістики, мемуаристики, повідомлення з історії військово-музейної справи. Також друкуються матеріали про співпрацю Центрального музею Збройних Сил України з музейними закладами інших країн.

Автори альманаху — відомі вчені-історики, доктори й кандидати наук, наукові співробітники, працівники закладів культури, викладачі вищих навчальних закладів, генерали і офіцери, ветерани Збройних Сил, аспіранти. Серед них: доктори наук — Г.Боряк, М.Дмитрієнко, Д.Козак, Ю.Мищик, А.Чайковський; кандидати наук — О.Артемов, В.Бузало, В.Репринцев; генерал-полковник запасу М.Лопатін, генерал-лейтенант у відставці М.Забілий, віце-адмірал запасу В.Безкоровайний; співробітники Центрального музею Збройних Сил України В.Карпов, О.Скрябін, І.Чичкань, Л.Баята, Ж.Денисюк, І.Єфімова та інші.

На сторінках науково-методичного збірника «Військовий музей» (видається з 2000 р.) друкуються закони, укази Президента України, нормативні документи Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України, які регулюють сферу музейної діяльності, а також наукові статті з військової історії, науково-методичні матеріали з музеєзнавства, обговорюються проблеми роботи військових музеїв, здійснюється обмін досвідом музейної практики.

На конкурсі музейних видань на 1-му Всеукраїнському музейному фестивалі «Музей третього тисячоліття», що проходив у 2005 році в Дніпропетровську, науково-методичний збірник «Військовий музей» викликав значний інтерес у фахівців музейної справи і за рішенням експертної ради фестивалю визнаний кращим в номінації «Освітні видання України».

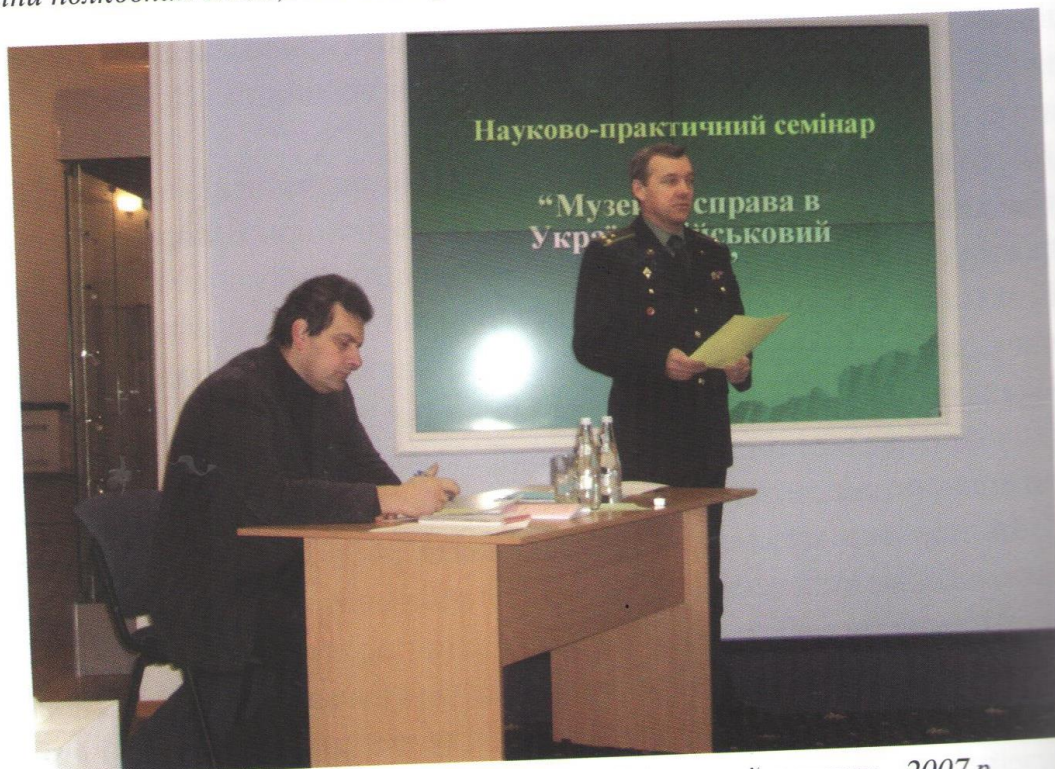
Досягнення української геральдичної науки знайшли відбиття в унікальному виданні «Українська військова символіка» (автори В.Карпов і Д.Табачник), створеному на матеріалах з фондів музею, яке побачило світ 2006 року.

Результатом кількарічної праці став вихід друком альбому «Військовий флот від античності до середньовіччя», у якому висвітлюється розвиток військово-морського мистецтва впродовж майже тисячоліття (VII ст. до н.е. — XVII ст.) не тільки на території України, а й усієї Європи. Видання призначене для дитячої аудиторії.

Нині науковці музею спрямовують свою роботу на глибоке вивчення музейних предметів, колекцій, пам'яток і документів, подальше удосконалення і підвищення ефективності експозиційної, культурно-освітньої, виставкової і видавничої діяльності, розробку наукових концепцій експозицій, наукове комплектування фондів, відтворення в експозиції музею і його філій музейними засобами військової історії України та сучасного стану її Збройних Сил.

На презентації першого числа «Військово-історичного альманаху». По центру — заступник начальника Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України полковник І.Тищенко. 2000 р.

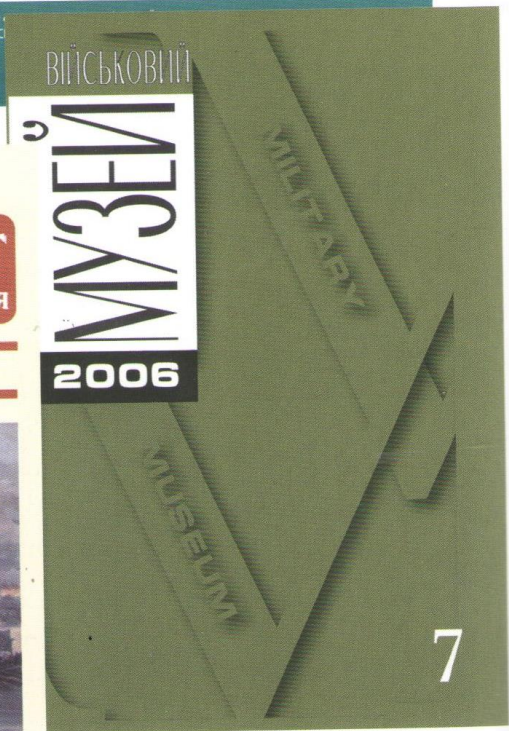
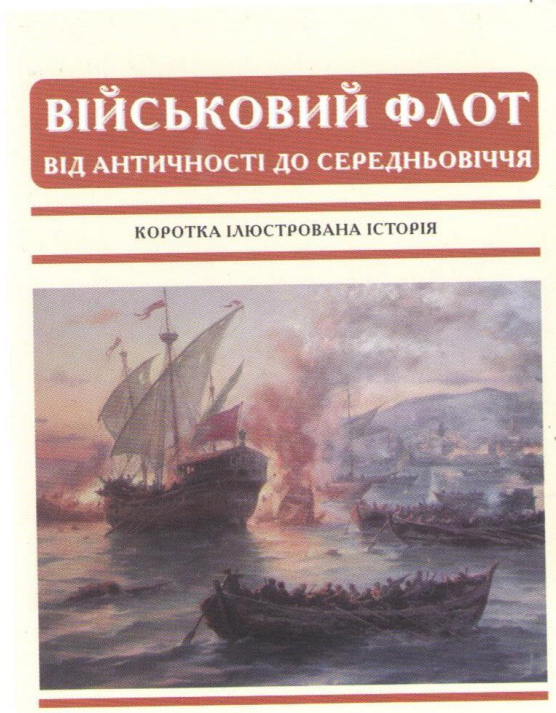
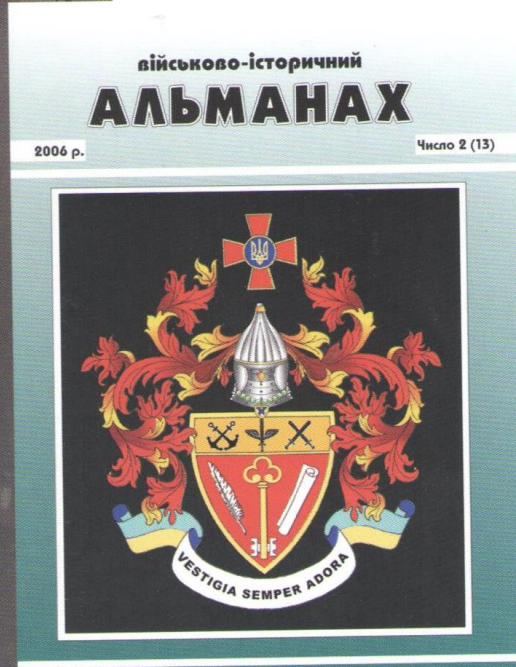
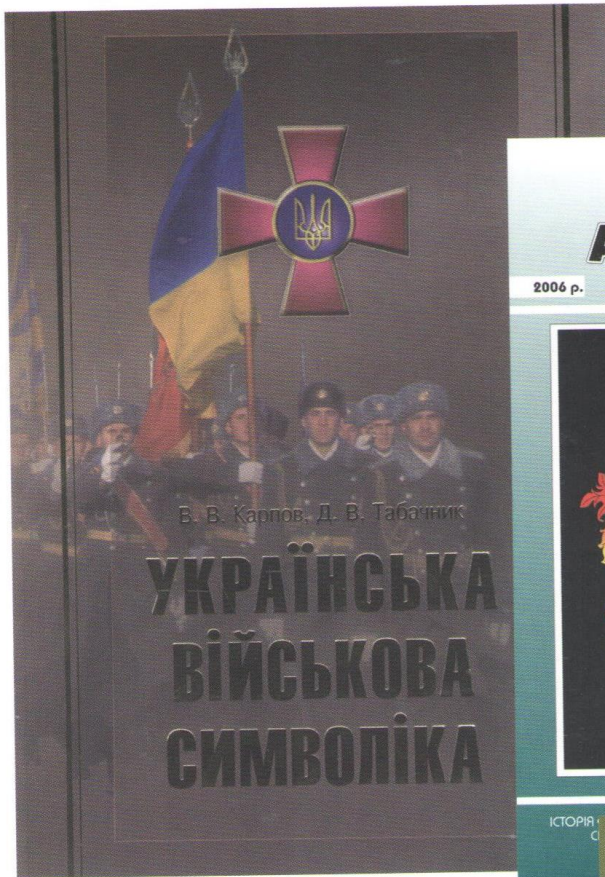
Науковий семінар «Музейна справа в Україні. Військовий аспект». 2007 р.

Заступник начальника музею підполковник О. Скрябін і Н. Лапатійова під час роботи. 2007 р.

Автори монографії «Україна в полум'ї війни» — наукові співробітники музею І. Чичкань і кандидат історичних наук В.Горєлов. 2007 р.

Видання Центрального музею Збройних Сил України

Фондові зібрання — основне багатство музею

Відомо, що військовий музей в сучасних умовах — це багатофункціональний інститут соціально-історичної інформації. Він призначений для збереження пам'яток військової історії, поширення інформації про воєнну історію України, здійснення військово-патріотичного виховання на основі музейних предметів. Ці предмети, колекції, зібрані музеєм, незалежно від часу і походження, матеріалу і техніки виготовлення, їхнього місцезнаходження (у сховищі, в експозиції, на виставках, в інших організаціях), складають фонди музею. Від повноти, розмаїтості фондових колекцій залежить і ефективність його роботи. Тому з перших кроків своєї діяльності колектив музею першорядну увагу приділяв постійному поповненню, вивченню і обробленню військово-історичних пам'яток, музейних колекцій.

Спочатку фонд музею складався з тих пам'яток, які дісталися від музею історії Київського військового округу. Це були предмети озброєння, прапори, документи, деякі особисті речі військовослужбовців округу, документи військових діячів, зокрема П.Жмаченка, М.Кирпоноса, Р.Плякіна, О.Астахова, В.Василевської.

У Центральному музеї Збройних Сил України за десять років завдяки зусиллям працівників музею створені різноманітні цікаві колекції пам'яток, в яких зафіксована та задокументована військова історія нашого народу.

Значним поповненням фондів музею стала холодна зброя з колекцій А.Козименка і О.Шарапова, які передали її до музею після проведення виставки. Це предмети, починаючи з кам'яного віку (кремнієві гостроконечники, скребки, вістря стріл, кам'яні сокири), скіфо-сарматського періоду (мечі-акінаки), періоду Київської Русі (бойові сокири, ножі, мечі), та доби середньовіччя і до XVIII ст. Цікавими в колекції є зразки татарських шабель, фашинних ножів, пернач, протазан, алебарда та ряд інших.

В одній з основних колекцій музею — колекції стрілецької і холодної зброї та військової техніки — налічується близько 900 зразків історичної

та сучасної зброї, боєприпасів і техніки — пістолети, гвинтівки, карабіни, автомати, кулемети, гармати тощо. Більшість предметів надійшли до музею із військових баз ракетно-артилерійського озброєння згідно зі спеціальними наказами міністрів оборони. Вся ця техніка приведена до спеціальної музейної категорії і є небоєздатною. В експозиціях музею та на виставках представлені як зразки радянської зброї, так і іноземної: зокрема, німецькі автомати МП-44, пістолети систем «Вальтер», «Маузер», «Парабелум», «Намбу» (Японія) і т. ін.

Колекція холодної зброї включає різного типу кортики, кавалерійські шаблі, іменні шаблі (інструктора школи повітряного бою О.Астахова), шаблі (радянського зразка та польська) першого Міністра оборони України генерал-полковника К.Морозова, подарункова шабля першого Президента України Л.Кравчука. Унікальною є колекція африканської зброї, передана Міністром оборони України О.Кузьмуком, яка була зібрана представниками українського миротворчого контингенту в Сьєрра-Леоне. Це оригінальні кинджали, списи із лезоподібними наверхами та дзвінками-калаталами на руків'ях, мечі, лук та бамбукові стріли.

Заслужують на увагу зібрання бойових списів, сокир козацької доби (знайдено під Берестечком). До старовинних зразків озброєння належить кістень (так звана рухома булава), пернач, фашинні ножі, алебарди та протазани.

В результаті пошуково-експедиційної співпраці музею з науково-виробничою фірмою «Танаїс» до музею надійшли цікаві зразки військової техніки: 76 мм гармата системи Лендера зр. 1914/15 рр. та 8 мм кулемет «Шварцлозе» (Австрія), віднайдені на Київщині.

Згідно з наказом Міністра оборони України у вересні 2005 р. було проведено комплектування музею зразками іноземної стрілецької зброї (63 одиниці). З військових частин, зокрема, було передано таке озброєння: пістолети системи Маузер, Вальтер, Парабелум, Стар-Б, Кольт, Радом, CZ, пістолети-кулемети Томпсон, гвинтівки Росса, Росса-Енфільда, карабіни Маузер 98 К, кулемети МГ-42, МГ-43 та ін.

У період роботи виставки «Трофеї Червоної армії» в 2005 р. збільшилася кількість надходжень предметів даної тематики, зокрема до фондів музею надійшли: німецькі бочки та каністри для пального (зр. 1941—43 рр.), карти Нових Петрівців та Києва і Київської області (зр. 1932 р.); частина трофейної німецької тканини захисного кольору, радіостанція і радіоприймач системи «Телефункен», танкова паяльна лампа, німецькі журнали 1942—43 рр. «Der Adler». Всі ці експонати доповнили діючу виставку.

Окрім стаціонарних експозицій у приміщенні музею, військова техніка експонується також на майданчику в Національній академії оборони України. Там представлені бойові машини періоду війни, такі, наприклад, як німецький танк Т-III, і сучасні зразки. Також можна побачити бойові розвідувальні машини, танкову техніку, зенітні установки. Останнім поповненням став американський танк «Шерман».

Поповнюється військовою технікою філія ЦМЗСУ — Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки (м. Луцьк). На відкритому майданчику експонуються зенітно-ракетні комплекси «Круг», «Оса», наземний катапультний тренажер, макет літака Су-7Б, макет двигуна АЛ-21, Ф-3Т тощо.

Зростають фонди і експозиції ВММК «Балаклава». Лише в 2005 р. за нарядами з військових частин туди надійшла військова техніка та прилади: глибинна бомба БПС, торпеда САЕТ-50, бомба ББ-1, барометри, анемометри, пеленгатори, секстанти, далекоміри, стереотруби.

Музей Ракетних військ стратегічного призначення збагатив свої фонди трьома крилатими ракетами Х-22.

Комплектуються в музеї зазвичай такі види зброї і військової техніки, які є найбільш характерними, типовими для епох, історичних періодів, і ті, що знімаються із озброєння і в силу таких обставин вже стають «історичними».

Збільшується з кожним роком колекція фонду прапорів. Нині вона налічує більш як півтори сотні бойових, перехідних, державних та інших. Унікальним експонатом музею є Бойовий прапор 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР (1919 р.), якою командував О.Удовиченко. Прапор довгий час зберігався в Сполучених Штатах Америки і вже в період незалежності був переданий в Україну.

У зв'язку із реорганізацією, яка проводиться у ЗС України, та з розформуванням деяких частин і з'єднань до музею надходять прапори батальйонів, полків, дивізій, корпусів. Це бойові, шефські, перехідні прапори. Хоча слід зазначити: більшість бойових прапорів військових частин, що розформовуються, передається до Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.», з чим колектив музею не може погодитись.

Специфічно «військовою» є зібрана музеєм колекція нарукавних знаків частин і підрозділів Збройних Сил України, яка входить до груп зберігання речового фонду. В ній представлено близько 1300 зразків нарукавних нашивок. Неодноразово створювалися спеціальні виставки, присвячені історії нарукавних знаків. Також двічі було видано каталоги цих колекцій: «Військова символіка України. Нарукавні знаки. 1992—1999» (2000 р.) та доповнене видання «Українська військова символіка» (2004 р., перевидане у 2006 р.), де вміщені як сучасні нарукавні знаки, так і ті, що вже вийшли

з ужитку, а також нагороди і нагрудні знаки українських військовослужбовців. Слід зазначити, що в музеї зібрана значна кількість сучасних військових нагород Збройних Сил України, радянських та іноземних відзнак.

На прикладі зразків одностроїв різних часів, представлених в колекції музею, можна простежити, як змінювалася військова форма одягу в різні історичні епохи, які деталі використовувалися, а також побачити зразки одностроїв інших держав. Це, зокрема, форми одягу періоду Визвольних змагань (1917—1920 рр.), радянської армії в різні часи існування, а також канадської, американської, російської, чеської, угорської армій тощо. У колекції музею є також і особисті форми одягу визначних військових діячів минулого та сучасності.

У зв'язку зі скороченням військових частин згідно з директивою Міністра оборони України прийнято рішення про передачу фондів військово-історичних музеїв та кімнат бойової слави цих частин до фондів Центрального музею Збройних Сил України.

В результаті до музею надійшли унікальні експонати з Київського вищого інженерного ракетно-технічного училища ППО ім. Маршала авіації О.Покришкіна. Серед них — особисті речі О.Покришкіна, командарма С.Каменєва. Фонди музею поповнили матеріали 25-ї гвардійської мотострілецької Синельниково-Будапештської орденів Суворова і Богдана Хмельницького дивізії ім. В.І.Чапаєва (м. Лубни, Полтавської обл.) В результаті пошукової експедиції до музейних фондів було прийнято 354 експонати, серед яких — тачанка початку ХХ ст., боєприпаси, сувеніри, а також світлини і документи з історії дивізії.

Комплектування музейних фондів відбувається також шляхом закупівлі предметів. Серед найцінніших — залізний шолом греко-македонського типу (5—4 ст. до н.е.), кулі періоду Кримської війни (1853—1856 рр.), австрійська шабля (серед. ХІХ ст.), 25 номерів ілюстрованого журналу «Искры» (1915 р.), газета «Летопись войны 1914—15—16 гг.», копії емблем авіації Російської імператорської армії, печатка виконавчого комітету Союзу Георгіївських кавалерів КВО, предмет із сервізу 20-х рр. ХХ ст. із символікою Всеукраїнського Будинку Червоної Армії та ін.

Комплектування музейних фондів здійснюється систематично і забезпечується різноманітними формами, які включають як наукові відрядження та експедиції, так і закупівлю окремих предметів за рахунок коштів музею, цільові замовлення на виконання оригінальних робіт та ін.

За роки існування музею його фонди постійно зростали і в 2006 році склали понад 30 тисяч предметів основного, науково-допоміжного фонду і бібліотеки.

Музейний фонд поповнили особисті речі першого Міністра оборони України генерал-полковника К.Морозова. Літо 1996 р.

Ветерани 88-ї гвардійської стрілецької дивізії передають прапор дивізії до музею. 1998 р.

Особисті речі генерал-лейтенанта Г.Живиці, в.о. начальника Головного штабу Збройних Сил України (1991 — 1993 рр.) приймає начальник ЦМЗСУ підполковник В.Карпов. 1999 р.

Експонати до музею передає М. Засідько (Канада). 2001 р.

Останні надходження до музейних фондів. Бойовий прапор

Деталі до ракети СС-19

Зразки холодної зброї з колекції А.Козименка і О.Шарапова

Тачанка початку XX ст.

Філії Центрального музею Збройних Сил України

До складу Центрального музею Збройних Сил України входять три філії: Військово-морський музейний комплекс «Балаклава» (м. Севастополь), Музей Ракетних військ стратегічного призначення (поблизу м. Первомайська Миколаївської області) та Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки (м. Луцьк).

Військово-морський музейний комплекс «Балаклава». Відповідно до наказу Державного секретаря Міністерства оборони України від 30 грудня 2002 р. «Про створення філії Центрального музею Збройних Сил України — Військово-морського музейного комплексу «Балаклава» комплекс мав бути створений до 1 червня 2003 р.

Базою музею став завод у м. Балаклаві, збудований в 1961 р. для ремонту підводних човнів. Цей військовий об'єкт містився під землею. Півкілометровий канал глибиною 8 м і шириною від 12 до 22 м з системою тунелів проходив через 126-метрову скелю. Загальна площа всіх приміщень і ходів — 9600 м², площа водної поверхні під землею — 3200 м², довжина сухого доку — 102 м.

Субмарини, що були на озброєнні Чорноморського флоту, по каналу заходили в середину комплексу і непомітно під водою виходили на бойове чергування. Паралельно з каналу тягнеться сухий док, де власне і ремонтували човни на стапелях. Воду з доку відпомповували за дві години. Канал, як і сухий док, перекривали міцні 150-тонні батопорти. У сховищі могло знаходитись 7—8 підводних човнів. Для перебування і роботи людей в умовах війни тут були обладнані всі потрібні системи — герметизації приміщень, очищення й подачі повітря, вентиляції, автономного вироблення електроенергії, створено запаси продовольства і пального. Для зберігання запасів пального в скелі розміщувалися величезні резервуари.

Об'єкт міг витримати ядерний удар 100 кілотонн і не втратити дієздатності. Це у 5 разів більше, ніж бомба, скинута на Хіросіму.

Найбільший на Чорному морі захисний протиатомний комплекс зі штучним водним каналом і системою життєзабезпечення в розпалі «холодної війни» залишався непомітним навіть для американських супутників-шпигунів. Таємниця цієї незвичайної фортифікаційної споруди, яку без перебільшення можна назвати шедевром військової інженерної думки, була відкрита лише після розпаду СРСР. Своє значення завод як стратегічний об'єкт почав втрачати з переозброєнням флоту й надходженням в експлуатацію підводних човнів, які за розмірами були більші за своїх дизельних побратимів і не могли ввійти в канал. Завод працював до 1993 р. В 2000 р. фактично пограбований об'єкт був переданий Військово-Морським Силам Збройних Сил України.

Після того як об'єкт став філією Центрального музей Збройних Сил України, розпочався новий етап його історії. До Військово-морського музейного комплексу входить підземна частина заводу, арсенал, а також морський причал і кілька будівель.

Відкриття філії відбулось 1 червня 2003 р. Для огляду туристів відкриті зони навколо штучного каналу, що пронизує гору, кілька цехів заводу і арсенал, де зберігались торпеди і ядерні боеголовки.

Концептуально архітектурно-художнє рішення експозиції музейного комплексу мало зберегти імідж підземної споруди, її таємничість.

У серпні 2005 р. відбулося урочисте відкриття першої експозиції, присвяченої створенню і діяльності Військово-Морських Сил Збройних Сил України.

Серед експонатів привертають увагу зразки уніформи — мундири перших головкомів ВМС ЗСУ віце-адмірала Б. Кожина та контр-адмірала В. Безкоровайного, однострої матросів і офіцерів, а також колекція нарукавних знаків частин і підрозділів. Експонується колекція посадових прапорів і прапорів різноманітних служб. Серед них унікальний — перший державний прапор організаційної групи ВМС, а також прапори командувача, начальника штабу ВМС ЗС України, вимпели військових кораблів.

У штольні «Арсенал» розміщено військово-морське озброєння. Це і колекція стрілецької зброї, що її використовує особовий склад, і мінно-торпедне озброєння надводних кораблів та підводних човнів (якірні, протичовнові, універсальні, донні, корабельні середні, контактано-проти-

десантні міни, реактивні глибинні та глибинні бомби, бомбоскидаючий пристрій, глибоководний мінний захисник, самонавідна електронна торпеда тощо).

4 липня 2006 р. в Балаклаві відбулася презентація проекту розвитку філії. Проектом розбудови філії передбачено реконструювати три об'єкти: входи до музею та штольні «Арсенал» і вихід з підземного каналу; створити відвідувачам належні умови перебування під землею. Крім розбудови музею в підземних приміщеннях заводу по ремонту підводних човнів та «Арсеналу», в проект розвитку інфраструктури філії включені заходи щодо розбудови західного берега Балаклавської бухти (де розміщено філію), зокрема, це будівництво готельно-офісного комплексу, дайвінг-центру тощо.

Також в проекті містяться пропозиції, спрямовані на подальше вдосконалення експозиції цього музейного комплексу.

Важливим заходом було проведення у філії 4—6 серпня 2006 року міжнародного фестивалю «Балаклавська Одиссея». Ініціаторами проекту стали: Міжнародний культурний центр (м. Севастополь); Асоціація «Лістрігон» (м. Берлін, Німеччина), Центральний музей Збройних Сил України, Центр сучасного мистецтва (м. Київ); Транс медіа академія (м. Дрезден, Німеччина); ВРОцентр (м. Вроцлав, Польща); Польський інститут (м. Київ); Альте Арте (Молдова); Асоціація «Vector» (Румунія); Московський державний університет ім. Ломоносова, Чорноморська філія; Балаклавський центр культури та дозвілля.

Засоби медіа-арту, сучасна й класична музика, драматичні компоненти були в основі заходу. В рамках форуму відбулися майстер-класи, а також наукова конференція, присвячена проблемам розвитку сучасного мистецтва.

До нового музейного комплексу зростає увага громадськості. Про це свідчить динаміка відвідувань філії. Лише в 2005 р. і в I-й половині 2006 р. з нею ознайомилося майже 45 000 чоловік, проведено понад 2000 екскурсій, за останні роки тут побували представники майже 50 зарубіжних країн.

Використання підземного заводу як військово-морського музейного комплексу і перетворення Балаклавської бухти на туристично-рекреаційну територію — ще один крок на шляху подальшого розвитку музейної системи в Україні.

Музей Ракетних військ стратегічного призначення. 30 жовтня 2001 р. поблизу м. Первомайська Миколаївської області на базі колишнього надтаємного об'єкту був відкритий унікальний і єдиний на всьому євразійському континенті Музей Ракетних військ стратегічного призначення (МРВСП). Він являє собою бойову стартову позицію з шахтно-пусковою установкою, командним пунктом запуску ракети, наземним обладнанням і різноманітними допоміжними механізмами ракетного комплексу «ОС», збереженими у первісному вигляді. Відповідно до міжнародних норм шахтний ствол глибиною до 30 м засипано до відмітки «мінус 7 метрів». Можливість використання шахти виключена, механізми забезпечення пуску ракети у шахті демонтовані.

Бойовий ракетний комплекс збережений у такому вигляді, в якому він ніс бойове чергування. Всі технічні й технологічні системи справні й боєготовні, крім вузлів, що призначалися для виконання основного завдання — пуску ракет, а також таємного устаткування, які демонтували. Ракетний комплекс був призначений для запуску однієї ракети СС-24, сумарна потужність ядерного заряду якої становила 4 мегатонни. Ця ракета варта «двохсот Хіросім». Цифра вражає і лякає водночас. Тож експозиція музею нагадує, яка небезпека й сьогодні загрожує світу.

Експонати музею розповідають про зародження і розвиток ядерного щита колишнього СРСР за часів «холодної війни», а також про суперництво Радянського Союзу і США в нагромадженні арсеналу для взаємного стримування.

У серпні 2005 р. у музеї була відкрита виставка «Хіросіма-Нагасакі». В урочистій церемонії відкриття виставки взяли участь заступник Міністра оборони України В.Пасько, Надзвичайний і Повноважний посол Японії в Україні Кішіро Амае, представники регіональних владних структур, громадських організацій, преси.

Виступаючи на відкритті виставки, Кішіро Амае дав високу оцінку миролюбній політиці України і зазначив: «позбувшись ракетно-ядерної зброї на своїй території, ваш народ дав світові гарний приклад ядерного роззброєння. І це добре, що сьогодні, на місці розташування наймогутніших ядерних ракет створено цей музей».

Колектив філії активізує культурно-освітню, фондову роботу. Постійно зростає кількість відвідувачів. Лише в 2005 р. у музеї побувало понад 4 тисячі чоловік.

ки. Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки. 18 березня 1999 р. Міністр оборони України прийняв рішення про створення філії Центрального музею Збройних Сил України — Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки.

Вже 24 червня 2000 року в м. Луцьку у філії на базі військового містечка № 38 почала діяти експозиція військової техніки на відкритому майданчику. В експозиції було представлено 34 зразки бойової техніки. До філії надходять нові експонати. Лише в 2005 р. музей одержав наземний катапультний тренажер, макет літака СУ-7Б, макет двигуна АЛ-21, Ф-3Т тощо.

Влітку 2004 р. в музеї проведено першу виставку «Сторінки військової історії Волинського краю», яка висвітлювала історію військових з'єднань і частин, що дислокувалися на Волині.

Утримання музею за рішенням Міністра оборони України спочатку передбачалось за рахунок коштів громадської організації «Джерела» на підставі окремої угоди з Центральним музеєм Збройних Сил України, однак у період становлення за відсутності фінансів у громадській організації утримання персоналу здійснював своїм коштом Центральний музей Збройних Сил України. Пізніше до справи розбудови музею долучилося Міжнародне громадське об'єднання «Волинське братство».

Лише в 2005 р. філію відвідали 17282 особи, проведено 176 екскурсій. Висвітлення в експозиції музею історичного минулого Волинського краю дає змогу створити експозицію, яка б сприяла формуванню національної свідомості.

Військово-морський музейний комплекс «Балаклава»

Музей ракетних військ стратегічного призначення

Шахтно-пускова установка бойової позиції ракетних військ

Холодильний центр бойової позиції

Сенатор США Р.Лугар та командувач 43-ї Ракетної армії генерал-полковник В.Міхтюк у музеї

Міністр оборони України генерал армії В.Шкідченко на церемонії прощання особового складу 43-ї Ракетної армії з Бойовим прапором. Літо 2001 р.

Волинський регіональний музей українського війська і військової техніки

Експозиція військової техніки

Музейні утворення в Збройних Силах України

В системі військових музеїв України чільне місце займають музеї (кімнати) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України, координацію діяльності яких здійснює Центральний музей Збройних Сил України. Це музеї та музейні утворення Сухопутних військ Збройних Сил України (Південне і західне оперативне командування), Повітряних Сил Збройних Сил України, Військово-Морських Сил Збройних Сил України, структурних підрозділів Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України, військових навчальних закладів. На початку 2007 року їх налічувалось 40. Порівняно з минулими роками кількість військових музеїв зменшилась майже на 40 %. Головною причиною цього є скорочення Збройних Сил України. Із скороченням військових частин перестають існувати і військові музеї, які функціонували при них.

У музеях і музейних утвореннях Збройних Сил України зосереджена значна кількість музейних предметів. Якщо у фондах всіх військових музеїв Збройних Сил України у 2006 році було 43,5 тис. музейних предметів, то в музеях (кімнатах) бойової (трудової) слави їх налічувалось понад 25 тис. одиниць.

Про обсяг роботи музейних утворень у 2005 р. свідчать, зокрема, такі показники: кількість відвідувачів становила понад 78 тис. чоловік (з 1485 тис.), проведено екскурсій — 3150 (з 5560), відкрито виставок — 30 (з 37).

Досить плідною серед видів Збройних Сил України є діяльність музейних утворень Повітряних Сил Збройних Сил України, де діють 4 штатних і 10 позаштатних музеїв. Лише в 2005 році тут проведено: екскурсій — 1060, лекцій та бесід — 718, уроків мужності, тематичних вечорів, в т.ч. вшанувань ветеранів Великої Вітчизняної війни, ветеранів ВПС та військ ППО, воїнів-афганців — 406, днів відкритих дверей — 112 та ін.

За цей час у газеті «Крила України» та в інших засобах масової інформації надруковано 8 статей про діяльність військових музеїв, об'єднань і військових частин.

Заслуговує на увагу цілеспрямована діяльність музею Бойової слави Харківського гвардійського ордена Червоної Зірки інституту танкових військ імені Верховної Ради України Національного технічного Університету «Харківський політехнічний інститут». Його експозиція дуже розмаїта. Це фотографії, документи, зразки бойової техніки, вогнепальної і холодної зброї, що була на озброєнні танкістів старшого покоління, музейні предмети, які розповідають про бойовий шлях 33-ї окремої танкової бригади, на базі якої у 1944 році створено цей військовий навчальний заклад.

Про подвиги воїнів-танкістів у боротьбі з нацистськими загарбниками розповідають і особисті речі учасника Сталінградської битви полковника у відставці В.Гордєєва, документи, присвячені старшому сержанту Катерині Петлюк. Вона була однією на всьому Сталінградському фронті дівчиною водієм-механіком танка Т-60, на башті якого білою фарбою було написано «Малютка».

У музеї експонуються особисті речі випускників училища, які стали відомими воєначальниками, дипломатами — колишнього Міністра оборони України О.Кузьмука, командувача військ Далекосхідного військового округу Російської Федерації генерала армії Ю.Якубова, колишнього воєнного аташе посольства Росії в Україні полковника В.Безрученка — першого командира 240-го окремого спеціального батальйону, який виконував миротворчу місію під прапором ООН в Югославії та ін.

Інтерес становить експозиція, що висвітлює історію військового навчального закладу, викладачами якого були майор О.Ляшко, колишній Голова Президії Верховної Ради України, Голова Ради Міністрів України (викладач училища 1944—1945 рр.), полковник О.Андріянов, Герой Радянського Союзу (заступник начальника училища 1944—1946 рр.), Я.Руденко, Герой Радянського Союзу (командир курсантської роти 1945—1947 рр.) та ін.

Активно працює рада музею. Члени ради беруть участь у проведенні уроків мужності, читацьких конференцій, зустрічей особового складу інституту з ветеранами 33-ї гвардійської окремої танкової бригади, учасниками війни 1941—1945 рр., випускниками навчального закладу різних років, відзначенні військових, державних свят тощо.

Цікаві форми роботи кімнати історії Київського військового ліцею ім. І.Богуна, що була відкрита в лютому 2000 року і працює на громадських засадах. Тут систематично проводяться дні відкритих дверей, тематичні і оглядові екскурсії, зустрічі ліцеїстів з ветеранами війни і Збройних Сил України, видатними людьми.

Протягом останніх років кімнату історії ліцею відвідали: командувач об'єднаними Збройними Силами НАТО в Європі, Міністр оборони України, 12 міністрів оборони зарубіжних країн, генеральний секретар НАТО, численні військові делегації. У 2002 році відбулася зустріч ліцеїстів з видатним конструктором автоматичної стрілецької зброї двічі Героєм Росії генерал-лейтенантом М.Калашниковим.

Військові музеї, музейні утворення Збройних Сил України стали історичним фактором морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), підвищення бойової готовності особового складу, вирішення завдань гуманітарного розвитку в Збройних Силах України.

Експозиція музею Львівського військового інституту ім. гетьмана П.Сагайдачного при Національному університеті «Львівська політехніка»

Експозиція військового музею Одеського Інституту Сухопутних військ

Обмін досвідом роботи з музеями армій інших країн

Діяльність Центрального музею Збройних Сил України, удосконалення напрямів роботи, її військово-патріотична спрямованість тісно пов'язані з активізацією творчих зв'язків з зарубіжними музеями і громадськими організаціями, вивченням досвіду роботи військових музеїв світу.

Постійними стають відвідування музею делегаціями військових музеїв зарубіжних країн, організація для них екскурсій, обмін досвідом, укладення угод про співпрацю та ін.

Уже в 1999 р. у ході офіційного візиту до Республіки Польщі у складі делегації Головного управління виховної роботи МО України, очолюваної генерал-майором В.Алещенком, було встановлено зв'язки з Музеєм Війська Польського. Цього ж року з делегацією Міністерства оборони Туреччини Центральный музей Збройних Сил України домовився про співпрацю в галузі музейної справи. В 2000 р. делегація МО України на чолі з начальником Головного управління виховної роботи генерал-лейтенантом О.Процепком ознайомила з діяльністю військових музеїв Республіки Туреччини, де був узгоджений проект протоколу про співробітництво між Збройними Силами Республіки Туреччини та України з питань видавничої, архівної і музейної діяльності.

Змістовною виявилася зустріч з делегацією Королівства Бельгії на чолі з директором Королівського музею армії та військової історії Патріком Лефевром у 2002 році. В ході зустрічі відбувся обмін досвідом музейної діяльності, підписано угоду про співпрацю між музеями обох країн.

Двічі у 2004 році в Центральному музеї Збройних Сил України побували представники шведського військового видавництва. Обговорювалося проведення наукових досліджень військових операцій на території України в роки війни, зокрема операції «Френтік».

Центральний музей Збройних Сил України відвідали представники Інституту військової історії Російської Федерації. порушувалися питання військової історії України часів Київської Русі, доби Мазепи, періоду Визвольних змагань (1917—1921 рр.), військового будівництва 20—40 років ХХ століття, внеску України у спільну перемогу над нацистською Німеччиною у Другій світовій війні тощо.

Дружні стосунки склалися між Центральним музеєм Збройних Сил України і Центральним музеєм Збройних Сил Російської Федерації. Не раз науковці ЦМЗСУ їздили у відрядження до Москви, а представники Центрального музею Збройних Сил Російської Федерації — до Києва. Саме завдяки плідній співпраці між військовими музеями України і Росії була розроблена концепція виставки «Трофеї Червоної армії (1941 — 1945 рр.)», яку ініціював Центральний музей Збройних Сил України.

Міжнародне співробітництво музею з кожним роком стає змістовнішим, розширюються форми співпраці. Про це, зокрема, свідчать зв'язки Центрального музею Збройних Сил України з Музеєм Збройних Сил Угорської Республіки. У травні 2005 р. делегація музею Збройних Сил Угорської Республіки, що прибула до Києва, вивчала можливості співпраці військових музеїв обох країн, організації виставок та здійснення обміну експонатами. В ході переговорів відбувся обмін досвідом роботи та музейними предметами речового фонду. Планом співробітництва передбачено проведення виставок-презентацій Збройних Сил України в м. Будапешті в 2006 р. та Угорської Республіки в Києві в 2007 р.; організацію спільних наукових військово-історичних досліджень; обмін інформацією, публікаціями у музейних виданнях.

Тож Центральний музей Збройних Сил України, вступаючи у друге десятиріччя своєї історії, нарощує виховний, науковий потенціал, удосконалює музейні інформаційні технології, постійно поповнює свої фонди, музейні колекції, розширює масштаби виставкової діяльності, успішно вирішує покладені на нього завдання відродження надбань військової історії українського народу.

Начальник Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України генерал-лейтенант О.Проценко обговорює питання діяльності військових музеїв зі своїм турецьким колегою. 13 грудня 2000 р.

Генеральний директор Королівського музею армії та військової історії П.Лефевр і начальник Центрального музею Збройних Сил України В.Карпов під час підписання угоди про співпрацю. Брюссель. Липень 2002 р.

Примітки

1. Военно-исторический вестник. — 1911. — № 1—2. — С. 25—26.
2. Военно-исторический вестник. — 1911. — № 5—6. — С.51—52.
3. Военно-исторический вестник. — 1911. — № 3—4. — С.8.
4. Военно-исторический вестник. — 1913. — № 1. — С. 5—6.
5. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (до-ба Центральної Ради, Гетьманату, Директорії). — К., Полтава, 1994. — С. 50.
6. Нестуля О.Визвольні змагання українського народу і охорона пам'яток культури (1917—1920 рр.). — Полтава, 1993. — С. 22.
7. Там само. — С. 25.
8. Малаков Д. Київські трофейні виставки // Військово-історичний альманах. — 2001. — Ч.1(2). — С. 151—158.
9. По залам музея Краснознаменного Киевского военного округа. Путеводитель. — К., 1973. — С. 3.
10. Там само. — С. 19.
11. Закон України «Про музеї та музейну справу» від 29 червня 1995 року // Військовий музей. — К., 2000. — Вип. 1. — С. 6—19.
12. Положення про Центральний музей Збройних Сил України. Затверджене наказом Міністра оборони України від 12 вересня 1996 року // Військовий музей. — Вип. 1. — С. 158—167.
13. Положення про організацію діяльності військових музеїв та музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України. Затверджене наказом Міністра оборони України від 6 березня 2002 року // Військовий музей. — К., 2002. — Вип. 3. —С. 116—140.
14. Директива начальника Генерального штабу Збройних Сил України № ДГШ-54 від 9 листопада 1995 року.

Зміст

Вступ.	3
Історичні передумови військово-музейної справи в Україні .	4
Правові засади діяльності військових музеїв	13
Відродження Музею Збройних Сил України	19
Культурно-просвітницька робота — в центрі уваги працівників музею	31
Військова історія в музейній експозиції	41
Виставкова діяльність	53
Дослідницька діяльність науковців музею	63
Фондові зібрання — основне багатство музею	69
Філії Центрального музею Збройних Сил України	77
Музейні утворення в Збройних Силах України	87
Обмін досвідом роботи з музеями армій інших країн.	91
Примітки	94

Науково-популярне видання

Віктор Карпов

**Музейна справа
у Збройних Силах України
(1996 – 2006)**

**ББК 68.49 (4УКР)л6
К26**

Карпов В.

К26 Музейна справа у Збройних Силах України (1996 – 2006). — К., 2007. — 96 с., іл.

ISBN 966-7025-12-8

Книга присвячена 10-річчю новоствореної провідної музейної установи Збройних Сил України — Центрального музею Збройних Сил України. Висвітлюються передумови відродження і розвиток військового музею, створення його філій, багатогранна робота колективу, спрямована на збереження військової історії України, відтворення діяльності її Збройних Сил. Розрахована на фахівців музейної справи і дослідників військової історії, а також на тих, хто цікавиться бойовим минулим нашого народу.

ББК 68.49 (4УКР)л6

Підписано до друку 07.05.2007 р.
Формат 70×100/16 . Гарнітура Newton.
Умов. друк арк. 7,74. Обл.-вид. арк. 5,58.
Друк офсетний.
Наклад 1000 прим.